

İslâm Literatüründe Hasâis: Mefhûmu ve Muhtevâsı

Rukiye OĞUZAY*

“Khasâis in Islamic
Literature: The Meaning
and Concept”

Abstract: Prophet Muhammad, who is the best example for Muslims with his words, actions and practices, has only his own special provisions, privileges and superiorities. These exceptions, named as Khasâis, were known in the Islamic world from the first period. This subject, which was studied in Islamic sciences, was conceptualized in time and eventually formed as an independent field. The khasâis included in the Sunnah of the Prophet should be considered in a scientific way and its concept and content should be determined. This is essential in terms of the perception of the prophet and religion correctly.

Citation: Rukiye OĞUZAY, “İslâm Literatüründe Hasâis: Mefhûmu ve Muhtevâsı” (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XVII/1, 2019, pp. 139-165.

Keywords: İslâm, Prophet Muhammad, Sunnah, Khasâis.

I. Giriş: Hasâis ve İlgili Kavramlar

Hadis ve Sünnetin daha iyi anlaşılması amacıyla üzerinde durulması gereken temel konulardan biri, Hz. Peygamber’in bazı uygulamalarının hususîliği meselesidir.** Beşeriyet bakımından bütün insanlarla, nübüvvet bakımından ise önceki peygamberler ile ortak özelliklere sahip olan Hz. Peygamber’in kendisine has birtakım durumların bulunduğu bilinmektedir. Hz. Peygamber’in üsve-i hasene olması noktasında bir engel teşkil etmeyen bu istisnaların bilinmesi dinin doğru anlaşılması açısından zaruret arz etmektedir.

* Dr. Arş. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniv., İlahiyat Fakültesi, Hadis, ÇANAKKALE roguzay@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-3937-5024

Geliş: 04.11.2019

Yayın: 31.12.2019

** Bu makale yazarın, ÇOMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı’nda tamamlanan (Çanakkale 2018) *Hasâis ve Hadis Literatüründe Hasâis Rivâyetlerinin Muhteva ve Sened Yönünden Değerlendirilmesi* başlıklı doktora tezinden hareketle hazırlanmıştır.

A. Hasâis'in Kelime ve Terim Anlamı

Hasâis, sözlükte “genelin zıddı, özel, has” anlamlarına gelmektedir.¹ Râgıb el-İsfahânî'ye göre “ortaklığın bulunmaması, bazı özelliklerde tek olmak, kendine özgü birtakım alametleri haiz olmak” gibi anlamları ihtiva etmektedir.² Fiil olarak “hasa” şeklinde kullanıldığında da başkalarından farklı olarak tek olmak manasındadır.³ Aynı kökten türetilen “hasâisa” (الخصيصة) ise bir kişiyi diğerlerinden farklı kılan özellikler anlamına gelmektedir.⁴

“Hasâisa” (الخصيصة) kelimesinin çoğulu olan “hasâis” (الخصائص), Hz. Peygamber'in hususiyetlerini ifade eden bir kavram olarak kullanılmaktadır.⁵ Terim olarak “hasâis”, önceki peygamberlerden ve ümmetinden farklı olarak Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'e has kıldığı hükümler, üstünlükler, ayrıcalıklar şeklinde tanımlanabilir.⁶ Ancak ifade edilmelidir ki bu hususiyetler, Hz. Peygamber'e özgü birtakım ayrıcalık ve üstünlüklerden ibaret değildir. Aynı zamanda Ona has birtakım yükümlülükleri de kapsamaktadır. Örneğin, zorluktan ötürü Müslümanlar için yasaklanan visal orucu konusunda Hz. Peygamber'e izin verilmişti.⁷ Dolayısıyla hasâis, sadece Hz. Peygamber'e verilen imtiyazlar ve kolaylıklar olarak düşünülmemelidir.

Hasâis kavramıyla ilgili olarak, Hz. Peygamber'e has olduğu bilinen hadisleri konu edinen ve bu alanda müstakil çalışmaların yapıldığı bir telif alanı,⁸ sadece Hz. Peygamber'e verilen haller, mucizeler ve imtiyazlar⁹ diğer insanlardan farklı olarak Hz. Peygamber'e has kılınan sıfat ve ayrıcalıkları konu alan

¹ Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh tâcü'l-lüga ve shâhi'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdülgafur Attar, 4. bs., Dâru'l-ilm li'l-Melâyîn, Beyrut 1990, III, 1037; ayrıca bkz. Muhammed Ali el-Hanefî Tehânevî, *Mevsûatü Keşşâfu Istilâhâti'l-fünûn ve'l-ulûm*, (çev. Abdullah Halidi-Corc Zeynati), ed. Refik el-Acem, thk. Ali Duhruc, 1. Basım, Mektebetü Lübnan, Beyrut 1996, I, 745; Hâssa kelimesinin çoğulu havâss, sözlükte “bir nesneyi diğerlerinden farklı ve üstün kulan nitelik” anlamına gelmekte, genellikle avam karşısı olarak “seçkin kişiler” mânasında kullanılmaktadır. bir tasavvuf terimi olarak özel bilgilere ve birtakım özel hallere sahip velileri ifade etmektedir. bk. Süleyman Uludağ, “Havas”, *DİA*, XVI, 517.

² Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi garibi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Seyyid Kilani, y.y. ts., s. 149.

³ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut ts., VII, 24.

⁴ İbrahim Mustafa vd., *Mucemü'l-Vasît*, 5. bs., Çağrı Yay., İstanbul ts., I, 237-238.

⁵ İbrahim Mustafa vd., *Mucemü'l-Vasît*, I, 237-238.

⁶ Rukiye Oğuzay, *Hasâis ve Hadis Literatüründe Hasâis Rivayetlerinin Muhteva ve Sened Yönünden Değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 7-13.

⁷ Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman (ö. 255/869), *Sünenü'd-Dârimî*, (thk. Muhammed Ahmed Dahmân), I-II, Dâru'n-Nevâdir, y.y., 1434/2013, II, 7-8; bk. Oğuzay, *Hasâis ve Hadis Literatüründe Hasâis Rivayetlerinin Muhteva ve Sened Yönünden Değerlendirilmesi*, s. 101-109.

⁸ Muhammed Ziyâürrahman el-A'zamî, *Mucemü mustalahâti'l-hadis ve letâifi'l-ismad*, 1. Basım, Edvâû's-selef, Riyat 1420/1999, s. 148-149.

⁹ Abdullah Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 1. bs., Hadisevi, İstanbul 2006, s. 129.

ilim dalı¹⁰ gibi tanımların yapıldığı görülmektedir. Anlaşıldığı üzere bu tanımlarda “hasâis” Hz. Peygamber’e has durumlar ile bu hususiyetleri ele alan ilim dalını veya telif alanını ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Ayrıca bir telif alanı olarak Hasâis; Hadis, Siyer, Megazi ve Şemâil ile birlikte Hz. Peygamber’i konu edinen ilim dalları içerisinde değerlendirilmektedir.¹¹

“Hasâisü’n-nebi’”,¹² “hasâisü’r-rasûl”,¹³ “el-hasâisü’n-nebeviyye”¹⁴ gibi tamlamalarla kullanılan bu kavram “hasâis” şeklindeki mutlak kullanımıyla da Hz. Peygamber’in hususiyetlerini ve bunları ele alan telif türünü ifade etmektedir. Bununla birlikte hasâis kavramı, bazı topluluklar veya şahıslara izafe edilerek onların hususiyetlerini ifade etmek amacıyla da kullanılmıştır. Zemahşeri’nin (ö. 538/1144) *Hasâisü’l-‘Aşere*¹⁵ ve Nesâi’nin (ö. 303/915) *Hasâisü Emiri’l-müminîn*¹⁶ adlı eserleri kavramın bu şekilde kullanımını gösteren örnekler arasında zikredilebilir.¹⁷ Farklı bir örnekte, İmam Mâverdi (ö. 450/1058), Harem halkına has özellikler için ‘hasâisü’l-harem’ tabirini kullanmıştır.¹⁸ Bunlara ek olarak, genel manada ashâbın¹⁹ ve sahabeden bazı kimselerin²⁰ hususiyetleri için de bu kavramın kullanıldığı görülmektedir.

Hasâisin sünnete dâhil olup olmadığı üzerinde durulması gereken önemli hususlardan biridir. Hz. Peygamber’in bütün insanlarla ve önceki peygamberlerle ortak yönlerinin yanı sıra hususiyetleri de sünnete dâhildir. Abdülganî el-Mısıri (ö. 1403/1983), Hz. Peygamber’in hususiyetlerinin de sünnetin kapsamına dahil olduğunu vurgulamakta, İbn Kemâl’in (ö. 940/1534) sünnet tanımında yer alan “Hz. Peygamber’e has olmaması” şartını tenkid etmektedir.²¹

¹⁰ Erdinç Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz. Muhammed’in Peygamberliği*, DİB Yay, Ankara 2007, s. 84; Erdinç Ahatlı, ‘Hasâisü’n-Nebi’, *DİA*, XVI, 277.

¹¹ Ali Yardım, *Hadis I-II*, 4. Basım, Damla Yay., İstanbul 2000, I, 3-16.

¹² Kutbu’d-Din Muhammed b. Muhammed el-Haydırî eş-Şâfi, *el-Lafzû’l-mükerrerem bi hasâisi’n-Nebi* (thk. Mustafa Sumeyde), 1. Basım, Darü kütübi’l-ilmîyye, Beyrut 1417/1997.

¹³ İbn Dihye, *Nihayetü’s-Sûl Fi Hasâisi’r-Rasûl*, (thk. Abdullah Abdülkadir Şeyh Muhammed Nuru’l-Fâdâni), Matbûatu İdâretü’ş-şuûni’l-İslâmiyye Vizâratü’l-evkâf ve’ş-şuûni’l-İslâmiyye, Katar 1416/1995.

¹⁴ Yusuf Şevki Yavuz, “el-Hasâisü’l-kübra”, *DİA*, XVI, 276.

¹⁵ Mustafa Öztürk, Mehmet Suat Mertoğlu, “Zemahşeri”, *DİA*, XLIV, 238.

¹⁶ Mehmet Efendioglu, “Fezaâilü’s-sahâbe”, *DİA*, XII, 536.

¹⁷ Hasâisin farklı kullanımları ve eser isimleri için bkz. Raşit Küçük, “İsnad”, *DİA*, XXIII, 159; Mehmet Efendioglu, “Fezaâilü’s-sahâbe”, *DİA*, XII, 536; Şükrü Özen, “Zahidi”, *DİA*, XLIV, 84; Ahmet Özel, “Şerif er-Radi”, *DİA*, XXXIX, 5.

¹⁸ Ebû Muhammed Bedreddin el-Aynî, *Umdetü’l-kârî şerhi Sahihi’l-Buhârî*, 2. bs., Dâru’l-kütübi’l-ilmîyye, Beyrut 2009, II, 216.

¹⁹ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, s. 308.

²⁰ Örnekler için bk. Muvatta, Radâ’a, 12; el-Buhârî, Kitâbü’l-cihad ve’s-siyer, 12; el-Aynî, *Umdetü’l-kârî*, XIV, 147.

²¹ Abdülganî Muhammed Abdülhalık el-Mısıri, *Hucûciyyetü’s-sünne*, ed-Dâru’l-Alemîyye li’l-Kitâbil’l-islâmî, Riyad 1415/1995, s. 83-84; Abdülganî Abdülhalık, *Sünnet ve Dindeki Yeri*, (çev. Mehmet Erdoğan), 1. bs., Koba Yay., İstanbul 1992, s.15.

Muhaddislerin görüşü de bu şekildedir. Hususiyeti bulunsun veya bulunmasın Hz. Peygamber'in bütün söz, fiil ve takrirleri sünnet kapsamındadır. Bununla birlikte hasâisin Müslümanlar için aynıyle uygulanamayacağı bilinmelidir. Örneğin Hz. Peygamber'in sünneti olan visal orucu ümmetine yasaklanmıştır.²² Burada İslâmî ilimlerin sünnet kavramını kendi disiplinleri açısından farklı tanımladıklarını göz önünde bulundurmak gerekir. Söz gelimi hadis ilmi açısından visal orucu sünnet; fıkıh ilmi açısından ise sünnet olmadığı gibi haram veya mekruhtur. Muhtemelen yukarıdaki eleştirinin temelinde bu farklı bakış açıları yatmaktadır.

B. Hasâis İle İlgili Kavramlar

Bu kısımda hasâis kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için zaman zaman eş anlamlı olarak kullanılan fakat muhteva ve gayeleri açısından değerlendirildiğinde müstakil alanlar olarak değerlendirilen "delâil", fezâil, "mu'cizât" gibi kavramlar üzerinde durulacaktır. Bunlara ek olarak Hz. Peygamber'i konu edinen başlıca telif alanlarından biri olan "şemâil" kavramı da hasâis'in sınırlarının belirlenmesi açısından ele alınacaktır.

"Delâil" veya "delâilü'n-nübüvve" şeklinde ifade edilen kavram muhaddislerin Hz. Muhammed'in nübüvvetinin ispatı olarak değerlendirilen mucizeleri ve diğer özellikleri ile ilgili hadisleri derlemeyi amaçladıkları bir tasnif türüdür. Önceki semavî kitapların Hz. Muhammed hakkında verdiği müjdelere Hz. Peygamber'in İslâm öncesi hayatında vuku bulan bazı olaylar da delâilü'n-nübüvve konularına dâhil edilmiştir.²³ İbn Kuteybe (ö. 276/889), İbn Ebu'd-Dünya (ö. 281/894), İbrahim b. İshak el-Harbî (ö. 285/899), Firyâbî (ö. 301/913), Taberânî (ö. 340/951), Şâî (ö. 366/976), Ebu's-Şeyh (ö. 369/979), Herevî (ö. 370/980) gibi âlimler *Delâilü'n-nübüvve* adıyla eser telif etmişlerdir.²⁴ Ebû Nuaym el-İsfahânî (ö. 430/1038) ve Beyhakî'nin (ö. 458/1066) aynı adla telif ettikleri eserler ise bu alanın en meşhur örnekleri olarak kabul edilmektedir.²⁵ Yine Ebû Dâvûd'un *A'lâmü'n-nübüvve*²⁶ ve Abdurrahman b. Muhammed Ebu'l-Mutarri'f'in *A'lâmü'n-nübüvve ve delâlatü'r-risâle* adlı eserleri

²² Dârimî, Sünenü'd-Dârimî, II, 7-8; bk. Oğuzay, *Hasâis ve Hadis Literatüründe Hasâis Rivayetlerinin Muhteva ve Sened Yönünden Değerlendirilmesi*, s. 101-109.

²³ el-A'zamî, *Mucemü mustalahâtî'l-hadis*, s. 150-151; Delâil ve muhtevası için bkz. Erdiç Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği*.

²⁴ el-A'zamî, *Mucemü mustalahâtî'l-hadis*, s. 150-151; Ebû Bekr Muhammed b. Hayr İsbîlî, *Fehresetü İbn Hayr el-İsbîlî*, (thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Muhammed Beşşâr Avvâd), 1. Basım, Dâru'l-garbi'l-İslâmî, Tunus 2009, s. 357.

²⁵ el-A'zamî, *Mucemü mustalahâtî'l-hadis*, s. 150-151.

²⁶ İsbîlî, *Fehrese*, s. 148; Ebu'l-Fazl Şihabüddin Ahmed b. Ali el-Askalânî İbn Hacer, *el-Mucemü'l-müfehres ev tecridü'l-esânîdî'l-kütübî'l-meşhûra ve'l-eczâil-mensûra*, 1. bs., Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1418/1998, s. 76-77.

bu türün önemli örneklerindedir.²⁷

Delâil eserleri Hz. Muhammed'in peygamberliğini ispat, faziletini beyan etme, yüksek makamını anlatma gayesiyle hissî ve manevî mucizelere yer verir.²⁸ Örneğin Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Delâilü'n-nübüvve* adlı eserinde mucizeleri Hz. Muhammed'in peygamberliğinin delilleri olarak göstermektedir. Ancak, eserinde peygamberlik delili olarak sunduğu verilerin sıhhatinin tetkike muhtaç olduğu belirtilmiştir.²⁹ Beyhakî'nin *Delâilü'n-nübüvve ve marifetü ahvâli sâhibi'ş-şerîa* adlı çalışması ise sistem ve muhteva açısından el-İsfahânî'nin eserini esas alan muteber bir delâil eseri olarak değerlendirilmektedir. Kütüb-i sitte, siyer ve megazî kaynakları üzerinden tesis edilen bu eserde, nübüvvet delilleri tespit edilirken sahih rivayetler esas alınmış ve olağanüstü, abartılı ifadelerin zayıf veya uydurma olduğu özellikle belirtilmiştir. Gerek kaynakların seçiminde gerekse sahih rivayetlerin tespitinde göstermiş olduğu bu hassasiyet nedeniyle İbn Kesîr'in *el-Bidâye ve'n-Nihâye* ile es-Süyûtî'nin *el-Hasâisü'l-kübrâ* adlı eserleri başta olmak üzere sonraki dönem çalışmalarında kaynak olarak kullanılmıştır.³⁰

Bazı örneklerde Delâilü'n-nübüvve telif alanını kast etmek üzere "el-hasâiüsü'n-nebeviyye" gibi tabirlerin de kullanılması³¹ delâil ile hasâis kavramlarının aynı anlamı ifade ettiği görüşüne sebep olmaktadır.³² Ancak, yukarıda ifade edildiği gibi hasâis Hz. Peygamber'e has bütün durumları ihtiva etmesi bakımından farklılık arz etmektedir. Örneğin Hz. Peygamber'e özel farz, helal ve mubah hükümler gibi mucizeler dışında çeşitli konular hasâis muhtevası içerisinde yer almaktadır. Neticede bu iki kavram ile ifade edilen alanın muhteva açısından bir takım ortak yönleri bulunmakla birlikte muhtevalarındaki ve gayelerindeki temel farklılıklar nedeniyle iki farklı telif alanı oldukları açıktır.

Fezâil ise terim olarak Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'e bahsettiği üstün özelliklerdir. Fezâil konuları şemâil, delâil ve hasâis muhtevası ile iç içedir. Bununla birlikte Izzeddin b. Abdüsselam'ın (ö. 660/1262) *Bidâyetü's-sül fi tafdüli'r-Rasûl* adlı çalışmasında görüldüğü gibi Hz. Peygamber'in üstün meziyetlerini

²⁷ Ebu'l-Kasım Halef b. Abdülmelik b. Beşküval, *es-Sıla fi târihi eimmeti'l-Endelüs ve ulamâihim ve muhaddisihim ve fukahâihim ve üdebâihim*, (thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), I. bs., Dâru'l-garbi'l-İslâmî, Tunus 2010, I, 404.

²⁸ Ebû Hafs Ömer b. Ali el-Ensârî İbn Mülakkın, *Gâyetü's-sül fi hasâisi'r-Rasûl*, (nşr. Abdullah Bahrüddin Abdullah), Beyrut: Dâru'l-beşâiru'l-İslâmiyye, İkinci Basım, 1422/2001, neşredenin girişi, s. 10.

²⁹ Yusuf Şevki Yavuz, "Delâilü'n-nübüvve", *DİA*, IX, 117.

³⁰ Yusuf Şevki Yavuz, "Delâilü'n-nübüvve", *DİA*, IX, 117-118.

³¹ Yaşar Kandemir, "Hadis", *DİA*, XV, 54; ayrıca bkz. Yusuf Şevki Yavuz, "Delâilü'n-nübüvve", *DİA*, IX, 115.

³² Ali Yardım, *Hadis*, I, 13-14.

konu edinen müstakil bir fezâil alanı da oluşmuştur.³³

Hız. Peygamber'in Allah katındaki değerini ve üstün özelliklerini konu edinen fezâilü'n-Nebî mutlak olarak fezâil kavramıyla da ifade edilmektedir. Bununla birlikte fezâil kavramının çeşitli izafelerle Hız. Peygamber dışındaki şahıs veya varlıkların üstünlüklerini ve faziletlerini kastetmek üzere kullanıldığı görülmektedir. Örneğin hadis kaynaklarında gece namazının fazileti,³⁴ fezâil-i ashâbî'n-Nebî³⁵, fezâil-i Kurân³⁶, Fazlû Mekke³⁷ gibi müstakil bölümler yer almaktadır. *Sahih-i Buhârî*'de "Fezâilü Ashâbî'n-Nebî" başlıklı kitapta "fezâilü Ashâbî'n-Nebî"³⁸, fazlû Ebû Bekir³⁹, fazlû Aişe⁴⁰, menâkıbü Ömer⁴¹, zikru Abbas b. Abdulmuttalib⁴² gibi bâb başlıkları kullanılmıştır. Müslim'in *Sahih*'inde yer alan "Kitâbü'l-fezâil"de ise Hız. Peygamber'in seçkin nesebi⁴³, kıyamet gününde insanların efendisi olması⁴⁴, az miktardaki suyun parmakları arasında çoğalması⁴⁵, hayâsi⁴⁶, fizikî özellikleri⁴⁷, diğer peygamberlerin faziletleri⁴⁸ gibi konular ele alınmaktadır. Görüldüğü üzere "fezâil" başlığı altında Hız. Peygamber'in fizikî ve ahlaki özellikleri, üstün meziyetleri, mucizeleri gibi şemâil, hasâis ve mu'cizât muhtevasına da dâhil olan rivayetler bulunmaktadır.

Buraya kadar anlatılanlarda görüldüğü üzere fezâil, delâil ve hasâis muhteva açısından birbirinden tamamen ayrılması mümkün olmayan, hatta zaman zaman birbirinin yerine kullanılan kavramlardır. Hız. Peygamber'in üstünlüklerine hasâis eserlerinde yer verilmekle birlikte; onun faziletlerini, üstün meziyetlerini konu edinen fezâil bazı ortak konular haricinde hasâisten farklılık arz eder.

Hasâis'in anlaşılmasında ele alınması gereken kavramlardan biri de Deâil ile çok yakın anlam ifade eden "Mu'cizât"dır. Nitekim Muhaddisler "delil ve

³³ İbn Mülakkın, *Gâyetü's-sûl*, neşredenin girişi s. 11.

³⁴ el-Buhârî, *Teheccüd*, 2.

³⁵ Müslim, *Fezâilü's-sahâbe*; İbn Mâce, *Mukkaddime*, 11.

³⁶ Tirmizî, *Fezâilü'l-Kurân*;

³⁷ Tirmizî, *Menâkıb an Rasûlillah*, 75.

³⁸ el-Buhârî, *Fezâilü Ashâbî'n-Nebî*, 1.

³⁹ el-Buhârî, *Fezâilü Ashâbî'n-Nebî*, 4.

⁴⁰ el-Buhârî, *Fezâilü Ashâbî'n-Nebî*, 30.

⁴¹ el-Buhârî, *Fezâilü Ashâbî'n-Nebî*, 6.

⁴² el-Buhârî, *Fezâilü Ashâbî'n-Nebî*, 11.

⁴³ Müslim, *Fezâil*, 1.

⁴⁴ Müslim, *Fezâil*, 3.

⁴⁵ Müslim, *Fezâil*, 4.

⁴⁶ Müslim, *Fezâil*, 67.

⁴⁷ Müslim, *Fezâil*, 91-92.

⁴⁸ Müslim, *Fezâil*, 143, 150, 155.

alâmet” tabirlerini bu manada kullanmışlardır.⁴⁹ Mucize kavramı ise sonraki dönemlerde kelamcılar tarafından kullanılmaya başlanmıştır.⁵⁰ Mucize olarak değerlendirilen bütün örnekler “Mu’cizât-ı Nebî” kavramıyla ifade edilmiştir.⁵¹ Peygamberlerin ortaya koydukları, muhataplarını aciz bırakan her bir olağanüstü fiil, durum ve hal bu manada birer mucize olarak değerlendirilmektedir.

Hz. Peygamber, önceki peygamberlere verildiği gibi kendisine de bir takım mucizeler verildiğini bildirmektedir.⁵² Kur’ân-ı Kerim, onun (s.a.v.) en büyük mucizesi olarak değerlendirilmekle birlikte bazı hissî mucizelerle desteklendiği de bilinmektedir. Örneğin Bedir Savaşı’nda Müslümanların melekler tarafından desteklenmesi Kur’ân’da zikri geçen mucizelerdendir. Kütüb-i sittede bu tür rivayetler mevcut olmakla birlikte “alâmü’n-nübüvve” ve “delâilü’n-nübüvve” türü eserlerde çok daha geniş yer tuttıkları görülmektedir.⁵³

Bâkîllânî’nin (ö. 403/1013) *el-Beyân*, İbn Dihye el-Kelbî’nin (ö. 633/1235) *el-İbtihâc fî ehâdîsî’l-mirâc*, Muhyiddin İbnü’l-Arabî’nin (ö. 638/1240) *el-İsrâ ile’l-makâmî’l-esrâ*, Es-Süyûtî’nin (ö. 911/1505) *el-Âyetü’l-kübrâ şerhu kıssatî’l-İsrâ*, Yûsuf b. İsmâil en-Nebhânî’nin (ö. 1932) *Huccetü’lâhî ale’l-âlemîn fî mu’cizâtî seyîdî’l-mürselîn* adlı eserleri Hz. Peygamber’in mucizelerini derleyen çalışmalar olarak zikredilmektedir.⁵⁴

Hasâis kavramının mu’cizât manasında da kullanıldığı görülmektedir. Örneğin, Tirmizî’nin Sünen’inde Kitâbü’l-Menâkıb’ın beşinci bâbı, “Hz. Peygamber’in nübüvvetinin ispatının delilleri ve Allah Teâlâ’nın ona (s.a.v) has kıldıkları”dır. Bu babda peygamberlik delili olarak gösterilen mucizeler, “hassa” (“خصص”) fiiliyle ele alınmaktadır.⁵⁵ Bir diğer örnekte Endülüslü âlim Ebu’l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Mâlikî el-Eş’arî (ö. 690/1291’den sonra) Hz. Peygamber’in bütün mucizelerini toplamak amacıyla beyitler şeklinde kaleme aldığı eserine *Hulâsatü’s-safâ min hasâisî’l-Mustafa* ismini vermiştir.⁵⁶ Görüldüğü gibi hasâis, mu’cizât anlamında kullanılmıştır. Bununla birlikte bazı mucizeleri de konu edinen hasâis farklı müstakil bir alandır.

⁴⁹ Emrullah Yüksel, *Kelâm Dersleri (İlâhiyat ve Nübüvvet)*, Erzurum 1986, s. 56-57. (Mevlana Şiblî, *Asr-ı Saadet*, çev Ö. Rıza Doğrul, Osman Zeki Mollamehmedoğlu, İst, 1974, II, 191.’den naklen)

⁵⁰ Emrullah Yüksel, *Kelâm Dersleri*, s. 57.

⁵¹ Cevherî, *es-Sihâh*, III, 884; İbn Manzur, *Lisânü’l-Arab*, V, 370.

⁵² el-Buhârî, *Fezâilü’l-Kurân*, 1; İ’tisâm, 1; Müslim, İmân, 239. Ayrıca bk. İlyas Çelebi, “Muhammed/Dindeki Yeri/Mucizeleri”, *DİA*, XXX, 447.

⁵³ İlyas Çelebi, “Muhammed/Dindeki Yeri/Mucizeleri”, *DİA*, XXX, 447. Bedir Savaşı’yla ilgili âyetler için bkz. Âl-i İmrân 3/123-125; el-Enfâl 8/9-12, 17.

⁵⁴ bkz. Casim Avcı, “Muhammed/Literatür / İslâm Dünyası / Arapça, Türkçe, Farsça, Batı Dilleri”, *DİA*, XXX, 467.

⁵⁵ Tirmizî, *Menâkıb*, 5.

⁵⁶ Mehmet Ali Sönmez, “el-Eş’arî Ahmed b. Muhammed”, *DİA*, XI, 443.

Hasâis'in daha iyi anlaşılması için üzerinde durulması gereken kavramlardan biri olan "Şemâil" ise terim olarak, Hz. Peygamber'in beşerî ve fizikî özelliklerini, günlük hayatını ve üstün ahlakını konu edinen ilim manasındadır.⁵⁷ Bununla birlikte mu'cizât, delâil konularının da zaman zaman şemâil muhtevasına dâhil edildiği görülmektedir.⁵⁸

Şemâil'in müstakil bir alan olarak ele alınmasından ve ilk müstakil eserlerin verilmesinden önce bu konuların hadis kaynaklarında, "Sıfatı'n-Nebi"⁵⁹, "Menakıb"⁶⁰ ve "Fezâil"⁶¹ gibi başlıklar altında değerlendirildiği görülmektedir. İmam Malik, "Kitâbu Sıfatı'n-Nebi" başlıklı bölümü on üç bâba ayırmıştır. Bu bölümde, Hz. Peygamber'in fizikî özellikleri, yemesi-içmesi, yüzük kullanması gibi şemâil hadisleri mevcuttur. İmam Buhârî, "Hz. Peygamber'in sıfatı", "nübüvvet mührü", "vefatı", "isimleri", "uykusu" gibi şemâil konularına yer verdiği bölüme "Kitâbü'l-Menâkıb" adını vermiştir. Ancak bu bölümde insanlığın yaratılışı, cahiliye dönemi, Kureyş kabilesi, zemzem kuyusu ve peygamberlik alametleri gibi farklı konulardaki rivayetler de ele alınmıştır. İmam el-Buhârî gibi Hz. Peygamber'in şemâilini "menâkıb" başlığı altında ele alan Tirmizî, bu bölümü seksen bir bâba ayırmıştır. Bâb başlıklarının çokluğu, sahabe menâkıbının yanı sıra çeşitli kabile ve milletlerin özelliklerini konu edinen rivayetleri de burada zikretmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Hz. Peygamber'in seçkin nesebi, hilyesi, giyim-kuşama, saç bakımı, konuşması, yürümesi, tebessümü gibi başlıca şemâil konuları aynı başlık altında verilmiştir.⁶²

Bu alanda, ilk müstakil eseren veren Muhammed b. İsa et-Tirmizî'dir (ö. 279/892). Kâdî İyâz'ın (ö. 544/1149) *Kitâbü'ş-Şifâ*, İmam Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) *Kitâbü'l-Vefâ bi ahvâli'l-Mustafa* adlı eserleri de şemâil literatürü içerisinde değerlendirilmektedir. Bunların dışında İslâm âlimleri tarih boyunca bu alanda pek çok eser kaleme almışlardır.⁶³

Buraya kadar yapılan araştırmalarda hasâis, delâil, fezâil, mu'cizât ve şemâil terimleri incelenerek kavramsal çerçevenin ortaya konması hedeflenmiştir. Hz. Peygamber'i konu edinen bu ilim alanlarının muhtevalarının ve sınırlarının belirtilmesinin yanı sıra ortak muhtevalarına işaret edilmiştir. Delâil, mu'cizât ve fezâil nübüvveteye dayalı ayrıcalıklara ve üstünlüklere vurgu yapması bakımından hasâis ile benzerlik göstermektedir.

⁵⁷ Ali Yardım, *Peygamberimiz'in Şemâili*, 8. bs., Damla Yay, İstanbul 2009, s. 29; Yaşar Kandemir, "Şemâil", *DİA*, XXXVIII, 497-500.

⁵⁸ Rukiye Oğuzay, *Şemâil Literatürünün Muhtevası ve Değişimi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 7.

⁵⁹ Muvatta, *Kitabü Sıfatı'n-Nebi*, 1-38.

⁶⁰ el-Buhârî, *Kitabü'l-Menakıb*, 17-24; Tirmizî, *Menakıb*, 1-20.

⁶¹ Müslim, *Fezâil* 1-142.

⁶² bkz. Rukiye Oğuzay, *Şemâil Literatürünün Muhtevası ve Değişimi*, s. 7-8.

⁶³ bkz. İbn Mülâkkın, *Gâyetü's-sül*, neşredenin girişi s. 9-10.

II. İslâmî İlimler İçerisinde Hasâis

Hız. Peygamber'e özel farz, haram, mubahlar ile imtiyaz ve üstünlükleri konu edinen hasâis, ilk dönemlerden itibaren İslâm âlimlerinin üzerinde durduğu bir konu olmuştur. Müfessirler Hız. Peygamber'in bu hususiyetleri ile ilgili âyetleri ele alırken; muhaddisler de Hız. Peygamber'in bu özellikleriyle ilgili rivayetleri değerlendirirken hasâise değinmişlerdir. Ayrıca, Hız. Peygamber'e özel hükümler söz konusu olduğunda hasâis, fıkıh ilminin ilgilendiği bir konu olmuştur. Böylece Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelam ve Tasavvuf literatürü içerisinde hasâis konuları ele alınmış ve zamanla muhtevâsı şekillenmeye başlamıştır. İlerleyen dönemlerde Hız. Peygamber'i konu edinen eserler hasâis konularına daha geniş yer ayırmaya başlamışlar ve zamanla bu alanda müstakil eserler kaleme alınmıştır.

A. Kur'ân ve Tefsirlerde Hasâis

Kur'ân-ı Kerim'de peygamberlerin insanlarla ortak yönlerine, peygamberlerin ortak yönlerine ve peygamberler arasındaki farklılıklara işaret edildiği görülmektedir. Örneğin yeme, içme, alışveriş yapma gibi günlük ihtiyaçlarını giderme açısından diğer insanlardan bir farklarının bulunmadığı ifade edilmektedir (Furkan 25/20). Müfessirler, bu hususlarda Hız. Peygamber'in de bir ayrıcalığının söz konusu olmadığını belirtmektedirler.⁶⁴ Burada peygamberlerin insanlarla ortak özellikleri dile getirilerek beşerî yönleri vurgulanmaktadır. Bunun yanı sıra bütün peygamberlerin kavimleri tarafından reddedilmesi gibi peygamberlerin ortak yönlerine de dikkat çekilmektedir (Fatır 35/4). Hız. Peygamber, beşer olması yönüyle insanlarla peygamber olması yönüyle de diğer peygamberlerle ortak hususiyetlere sahipti.⁶⁵

Bakara sûresinde zikredilen, "peygamberlerin bazılarının üstün olması" veya "bazılarının derecelerinin yükseltilmesi" (Bakara 2/253), peygamberler arasında bazı farklılıklar bulunabileceği şeklinde yorumlanmıştır. Mücahid'e (ö. 103/721) göre bütün peygamberler kendi ümmetlerine, Hız. Peygamber ise bütün insanlara gönderildiği için "dereceleri yükseltilen" lafzı ile Hız. Muhammed kastedilmiştir. Mukatıl'in (ö. 150/767) görüşüne göre ise Allah'ın verdiği lütuflar nedeniyle peygamberlerin birbirlerine olan üstünlükleri ve faziletleri kastedilmiştir.⁶⁶ el-Beyzâvî, farklı görüşler bulunmakla birlikte, "dereceleri yükseltilenler"den kastedilenin Hız. Muhammed olduğunu iddia etmektedir. Zira

⁶⁴ Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Zâdül'l-mesir fi ilmit't-tefsir*, 1. bs., Dâru İbn Hazm, Beyrut 1423/2002, s. 1013.

⁶⁵ Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzil ve uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-tevil*, 3. bs., Dâru'l-Marife, Beyrut 1430/2009, s. 881.

⁶⁶ İbnü'l-Cevzî, *Zâdül'l-mesir*, s. 155.

Ona genel davet, çeşitli mucizeler, birbirini takip eden ayetler ve birçok faziletler has kılınmıştır.⁶⁷

Diğer peygamberlere verilen hususiyetler arasında özellikle, Hz. Süleyman'a verilen "kendisinden sonra kimsenin ulaşamayacağı hükümlerlik" (Sad 38/35) dikkat çeken örneklerdendir. Onun bu hasâisi Doğru hüküm verme, hükümlerlik, Mescid-i Aksa'ya gelen kimsenin günahlarından arınması ve duasının kabul olması şeklinde hadislerde de zikredilmektedir.⁶⁸ Kur'an-ı Kerim'de hususiyetlerinden bahsedilen peygamberlerden bir diğeri Hz. Yahya'dır. Onunla ilgili olarak ifade edilen, "daha önce isminin kullanılmamış olması" (Meryem 19/7) hakkında farklı görüşler aktarılmaktadır. İbn Abbas (ö. 68/687), İkrime (ö. 105/723) ve çoğunluğun görüşüne göre, burada kastedilen daha önce kimsenin Yahya ismini kullanmamış olmasıdır. Kastedilen üstünlük ise, daha önce kullanılmayan bir ismin bizzat Allah tarafından verilmesi şeklinde izah edilmektedir.⁶⁹ Hz. İsa'nın hususiyeti ise, babasız yaratılması ve nübüvvetle şerefendirilmesidir.⁷⁰ Görüldüğü üzere, önceki peygamberlerin de bazı ayrıcalıklara ve üstünlüklere sahip oldukları Kur'an-ı Kerim tarafından haber verilmektedir.

Hz. Peygamber'in hasâisi Kur'an-ı Kerim'de daha çok Ahzab sûresi 33/45-58. âyetleri bağlamında ele alınmaktadır.⁷¹ Ayrıca, Beled sûresi ikinci âyeti (90/2) de hasâis kapsamında ele alınmaktadır.⁷² Bu ayette zikredilen "helal olma" (حل) ifadesi ile ilgili görüşlerden biri Mekke'nin fethi esnasında savaş yasağının kaldırılıp, çatışmanın helal kılınmasıdır. İbn Abbas ve Mücahid bu görüştedir. Bir diğer görüşe göre ise buradaki istisna fetih yılında Hz. Peygamber'in Mekke'ye ihramsız girmesinin helal olmasıdır.⁷³ Bu âyeti, Mekke'nin Hz. Peygamber için helal kılındığı şeklinde açıklayan Taberî (ö. 310/923), Mekke fethinde şeklinde kayıt getirmemiş, bu izni mutlak olarak değerlendirmiştir.⁷⁴

⁶⁷ Ebû Saîd Nasıruddin Abdullah b. Ömer el-Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-tevil*, Dâru İhyâi Tûrâsî'l-Arabî, Beyrut ts., I, 152-153.

⁶⁸ Nesâî, *Mesacîd*, 6.

⁶⁹ İbnü'l-Cevzi, *Zâdü'l-mesîr*, s. 878; ayrıca bkz. Ebu'l-Fazl Abdurrahman b. Ebû Bekr Süyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr fi't-tefsîri'l-me'sûr*, (thk. Abdullah b. Abdulmuhsin), 1. Basım, Merkezü Hecl li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-Arabîyye ve'l-İslamiyye, Kahire 1423/2003, X, 15-16.

⁷⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 994.

⁷¹ Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr*, 3. bs., DİB Yay., Ankara 2007, IV, 395.

⁷² Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu*, V, 625.

⁷³ İbnü'l-Cevzi, *Zâdü'l-mesîr*, s. 1551; ayrıca bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 1203; es-Süyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, XV, 432-437; Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebir ve Mefâtihu'l-gayb*, 1. bs., Dâru'l-Fikr, Beyrut 1401/1981, XXXI, 180-181.

⁷⁴ Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmiü'l-beyân an tevilî âyi'l-Kur'ân*, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf, İsmâ Fâris Herestâni, 1. bs., Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1415/1994, VII, 522.

Hız. Peygamber için bu yasağın kaldırılmış olması, faziletinin yüksekliğini göstermektedir.⁷⁵

Bunların dışında Kur'ân-ı Kerim'de onun çeşitli hususiyetlerine işaret eden, peygamber içlerinde iken bir topluluğa azab edilmemesi (Enfal 8/33), esmâ-i hüsnânın iki tanesinin O'nun (s.a.v) için kullanılması (Tevbe 9/128), Müslümanların Hız. Peygamber'e özel bir saygı göstermeleri konusunda uyarılmaları (Nûr 24/63) gibi âyetler mevcuttur. İbn Abbas ve Ebû Hureyre'den gelen rivayete göre Enfâl sûresi 8/33. âyette kastedilen, Hız. Peygamber Müslümanların içinde olduğu müddetçe Allah'ın onlara azap etmeyeceğidir.⁷⁶ Hız. Peygamber'in insanlar nezdindeki ayrıcalıklı yerine ve üstünlüğüne dikkat çeken âyetlerden biri de, peygamberlerin sonuncusu anlamında "hâtemü'n-nebiyyîn" (Ahzab 33/40) lafzının bulunduğu âyettir. Peygamberlik onunla son bulmuş, mühürlenmiştir. Bundan sonra kıyamete kadar başka bir peygamber gelmeyecektir.⁷⁷

Hız. Peygamber'in bütün insanlara elçi olarak gönderilmesi (Sebe' 34/28)⁷⁸ Rabbinin büyük alametlerinden bir kısmının kendisine gösterilmesi (Necm 53/18) âyetlerde zikredilen hususiyetlerindendir. İkinci âyette, Hız. Peygamber'in miraç gecesinde vakıf olduğu sırlara atıf yapılmaktadır.⁷⁹

Kur'ân-ı Kerim'de Hız. Peygamber'e has bazı hükümler de yer almaktadır. Ahzab sûresi 33/50. âyetinde Hız. Peygamber ile mehirsiz evlenmek isteyen kadın ile mehirsiz evlenme izninin diğer müminlerden farklı olarak sadece Hız. Peygamber için verildiği bildirilmektedir. Bu âyette yer alan "خلص" (h-l-s) kelimesi, diğerlerinden ayrışarak tek kalmak anlamındadır.⁸⁰ Müminler için nikâh akdinde gerekli görülen mehir şartı, Hız. Peygamber'e has olarak bu uygulamada kaldırılmıştır. Taberî, bu âyetin tefsirinde has veya hasâis lafızlarını kullanmamakla birlikte âyetteki "hâlis" kelimesinin "diğer insanlardan farklı olarak Hız. Peygamber'e özel" manasında olduğunu vurgulamaktadır.⁸¹ İbnü'l-Cevzî, bu âyette geçen "diğer müminlere değil sadece sana özel" anlamındaki "خالصة لك" ibaresini, "sana has" anlamında "خاصة" kelimesi ile tefsir etmiştir.⁸² Ayeti aynı şekilde yorumlayan Şâfiî âlimleri de hibe ile nikâhın Hız. Peygamber için geçerli olduğu, Müslümanlar için geçerli olmadığı görüşündedirler.⁸³ Bu

⁷⁵ Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl*, V, 313.

⁷⁶ es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, VII, 104, 108, 109.

⁷⁷ Taberî, *Câmiü'l-beyân*, VI, 183.

⁷⁸ bkz. İbnü'l-Cevzi, *Zâdül'l-mesir*, s. 1151.

⁷⁹ Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl*, V, 158.

⁸⁰ Râgıb el-İsfahâni, *el-Müfredât fi garibi'l-Kur'ân*, s. 154.

⁸¹ Taberî, *Câmiü'l-beyân*, VI, 187.

⁸² İbnü'l-Cevzi, *Zâdül'l-mesir*, s. 1133.

⁸³ Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl*, IV, 235.

açıklamalarda Hz. Peygamber'in Müslümanlardan farklı konumuna ve bir hususiyetine dikkat çekilmektedir.

İmam Şâfiî, nikâh, mehir ve bunlarla ilgili kısma, Hz. Peygamber'in eşlerinin müminlerin anneleri olması bölümüyle başlamaktadır. Ahzab sûresi 33/6. âyeti delil getirerek, bu hükmün Allah Teâlâ'nın Nebîsine has kıldığı özelliklerden olduğunu ifade etmektedir. Zira Hz. Peygamber'in vefatından sonra eşleriyle evlenilmesi haram kılınmıştır. Bu, ondan başka hiç kimse için geçerli değildir.⁸⁴

Ebû Bekir el-Cessâs'ın (ö. 370/981) Ahzab sûresi 33/28. ayetiyle ilgili verdiği bilgiler hasâis mefhumuna ışık tutmaktadır. Hz. Peygamber'e, eşlerini dünya nimetini veya Allah'ı, Resulünü ve ahireti tercih konusunda muhayyer bırakmasının emredildiği bu âyeti delil göstererek Müslüman erkeklerin, dünya zinetini isteyen eşlerini muhayyer bırakması gerekmez. Çünkü Allah Teâlâ'nın bu âyet ile vacip kıldığı şey, başkalarının eşleri için geçerli değildir.⁸⁵ Her ne kadar hasâis kavramına yer verilmese de, Hz. Peygamber için vacip olan bir şeyin Müslümanlar için bağlayıcı olmadığına dikkat çekilerek, mefhum olarak hasâis ele alınmıştır.

Ayetlerin anlaşılmasında hasâis konusunu ele alan, hicrî VI. asır âlimlerinden Endülüslü Ebû Bekir İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148), Ahzab sûresi 33/50. âyetin tefsirinde, tahsis ibaresini kullanmıştır. Allah'ın, bazı hükümleri farz, haram ve helallik açısından Resûlüne has kıldığını ifade etmektedir.⁸⁶ Burada hasâis ile aynı kökten türetilen tahsis ifadesine yer verilmesi önemlidir. Ayrıca kavramın ortak olmama anlamına da vurgu yapmaktadır. Hz. Peygamber'e has hükümleri farz, haram ve helal şeklinde tasnif ettiği de görülmektedir. Farzlara örnek olarak teheccüd, duha namazı, kurban, misvak kullanma; haramlara örnek olarak zekât almak, sadaka almak, savaş için giydiği zırhı savaşmadan çıkarmak; helaller kısmında ise visal orucu, mehir vermeden nikâh, veli olmadan nikâh, Mekke'ye ihramsız girme, miras bırakmama gibi uygulamaları saymaktadır.⁸⁷ Ayrıntısına yer verilmeden işlenen hasâis konularının birçoğunun evlilik ile ilgili olduğu görülmektedir.

Kurtubî'nin (ö. 671/1273), bu âyetin ilgili kısmında konunun daha iyi anlaşılması açısından hasâis kavramını ele alması dikkat çekicidir. Ona göre, Allah Teâlâ, farz, haram ve helal olarak kimseyi ortak kılmadığı bazı hükümleri peygamberine has kılmıştır. Bunların bazılarında ittifak, bazılarında ihtilaf vardır.

⁸⁴ Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *Ahkâmü'l-Kurân*, (der. Ebû Bekir Ahmed Beyhakî), (thk. Şeyh Abdülganî Abdülhâlik), 1. Bs., Dâru İhyâ'î'l-ulûm, Beyrut 1410/1990, s. 182.

⁸⁵ Ebû Bekir Ahmed b. Ali Râzî Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, thk. Muhammed es-Sadık el-Kamhavî, Dâru İhyâ'î't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut 1412/1992, V, 228.

⁸⁶ Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, (thk. Ali Muhammed Bicavî), 3. bs., İsa el-Babî el-Halebî Yay., Kahire 1974, III, 1561.

⁸⁷ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, III, 1561-1563.

Teheccüd, duha namazı, kurban, vitir gibi farzlar kısmında; zekât, sadaka gibi hükümler de haramlar kısmında yer almaktadır. Helal hükmün içinde ganimetten istediğini seçmek, visal orucu, aynı anda dörtten fazla kadınla evli bulunmak yer almaktadır. Hz. Peygamber'e has üstünlükleri ifade ettiği faziletler bölümünde ise, Allah Teâlânın ganimetleri helal kılarak ikramda bulunması, yeryüzünün mescid ve toprağın temizleyici kılınması, düşmanın kalbine salınan korku ile yardım edilmesi, bütün insanlara peygamber olarak gönderilmesi gibi örneklere değinilmiştir. Ayrıca önceki peygamberlere verilen mucizeler ve daha fazlasının O'na (s.a.v) verildiğine, Kur'ân-ı Kerim en büyük mucizelerinden birisi kılındığına, bu mucizenin kıyamete kadar süreceğine, Hz. Peygamber'in nübüvvetinin kıyamete kadar nesh olmayacağına bu bağlamda dikkat çekmektedir.⁸⁸ Bu âyetin tefsiri bağlamında, âyetin kapsamı dışında kalan hasâis muhtevâsının ele alındığı, tanım ve tasniflerinin örneklerle açıklanmış olduğu görülmektedir.

Bunlara ek olarak Müddessir sûresi 74/6 âyetiyle ilgili hasâis yorumuna yer verilebilir. Bu âyete verilen anlamlardan biri olan "İyiliği daha fazlasını bekleyerek yapmak" konusuna hasâisin Hz. Peygamber'e has haramlar bölümünde yer verilmiştir. Şevkânî'ye göre, karşılığında daha fazlasını bekleyerek iyilik etme, Hz. Peygamber'in ahlaki üstünlüğü nedeniyle Ona has haramdır, Müslümanlar için haram değil mubahtır.⁸⁹ Bu örnekte görüldüğü üzere âyetlerde açık bir şekilde Hz. Peygamber'in farklılığına işaret etmeyen bazı hususlar âlimler tarafından hasâis konularına dâhil edilmiştir.

Yukarıda verilen örneklerden anlaşıldığı üzere Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in önceki peygamberler ve bütün insanlarla ortak yönlerine vurgu yapıldığı gibi, O'nun (s.a.v) üstünlüklerinden ve ayrıcalıklarından bahseden âyetler de mevcuttur. Dolayısıyla, hasâisü'n-Nebî bizzat Kur'ân-ı Kerim tarafından dikkat çekilen bir konu olmuştur. İlgili âyetlerin tefsirinde müfessirler konunun anlaşılması açısından hasâis mefhumuna veya kavramına dikkat çekmişlerdir. Bu yönüyle Kur'ân-ı Kerim ve tefsirlerin hasâis muhtevâsının oluşumu ve literatürünün ortaya çıkmasında önemli bir yere sahip olduğu açıktır.

B. Hadislerde Hasâis

Hadislerde de Hz. Peygamber'in insanlarla ve bütün peygamberlerle ortak yönlerine işaret edildiği vakidir. Örneğin hayrı anlatması ve şerlerden sakındırması diğer peygamberler ile ortak özellikleri olarak gösterilmektedir.⁹⁰ Hz. Peygamber'in kendine has uygulamaları, üstünlükleri ve ayrıcalıklarını konu edinen rivayetler de onun bütün söz, fiil ve takrirlerini ifade eden Sunnet kapsamına girmektedir. Dolayısıyla, Hz. Peygamber'in bütün söz, fiil ve takrirlerini

⁸⁸ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, 1. Basım, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1427/2006, XVII, 185-188.

⁸⁹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, V, 374-375.

⁹⁰ Müslim, İmâre, 46; Nesâî, Beyat, 25; İbn Mace, Fiten, 9.

sahih olarak tespit etmeyi amaçlayan hadis eserleri, hasâis muhtevasını da aktarmaktadırlar. Bu nedenle, sahih hasâis muhtevasının en önemli kaynakları da hadis eserleridir.

İmam Malik (ö. 179/795), *Muvatta*'nın "Kitâbü's-Sıfatı'n-Nebi" bölümüne Hz. Peygamber'in fizikî özellikleri ile başlamıştır. Bu bölümde Hz. İsa'nın özellikleri, sol elle yemenin yasak olması gibi birbirinden farklı konular bulunmaktadır⁹¹, ancak Hz. Peygamber'e has uygulamalarla ilgili bir başlık yer almamaktadır.

İlk tasnif eserlerinden İbn Ebû Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*inde Kitâbü'l-Fezâil, Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'e verdikleri bâbıyla başlamaktadır. Bu bâbda Hz. Peygamber'in nesebinin seçkinliği, "bana beş şey verildi" rivayeti, Hz. Peygamber'in minberi ile kabri arasının cennet bahçelerinden bir bahçe olması, Hz. Peygamber'e kevserin verilmesi, yemeğin bereketlenmesi, yağmur duası, hurma kütüğünün inlemesi gibi mucizeler ve Hz. Peygamber'in üstünlükleri ile ilgili rivayetler bulunmaktadır. Kıyamet gününde ümmeti en çok olan ve cennetin kapısını ilk çalan kimse olması, bir kişiye verilecek olan vesilenin Hz. Peygamber'e lütfedilmesinin umulması rivayetleri bu bâbda yer alan hadisler arasındadır. Ayrıca şemâile dair rivayetler ve salavatın önemi bu bâbın konularındandır. Takiben Hz. İbrahim, Hz. Lût, Hz. Musa ile ilgili bâb başlıkları ile diğer peygamberlerle ilgili kısımlar da bu kitapta yer almıştır. Peygamberlerden sonra sahabe ile ilgili başlıklar da yer almaktadır.⁹² Görüldüğü üzere, Hz. Peygamber'e verilen ayrıcalıklar ve bahşedilen üstünlükler *Musannef*te yer alan hasâis konularıdır.

Dârimî'nin (ö. 255/869), *Sünen* eserinin giriş kısmındaki Hz. Peygamber'in önceki kutsal kitaplardaki sıfatı, parmakları arasından suyun fışkırması ile Allah Teâlâ'nın kendisine ikramda bulunması, fazldan Hz. Peygamber'e verilenler⁹³ gibi bâb başlıkları üstünlükleri ile ilgilidir. Burada özellikle hasâis muhtevası içinde yer alan Hz. Peygamber'e bahşedilen üstün faziletlerin ve büyük ikramların "fazl ve kerem" kavramlarıyla zikredilmesi önemlidir. Hasâis konuları içinde yer alan visal orucu rivayetleri ise oruç kitabında "visal orucunun yasaklanması"⁹⁴ bâb başlığında tahrir edilmiştir. Hz. Peygamber, iftar yapmadan peş peşe oruç tutma anlamında visal orucu tutmuş, ancak bunu Müslümanlara yasaklamıştır. Bu uygulama hasâis muhtevasının en bâriz örneklerindedir. Hadislerde Hz. Peygamber'in fiiline eşlik eden kavli rivayetler hasâis mefhumunu açıkça göstermekte, bâb başlığı da Hz. Peygamber'in uyguladığı bir fiili ümmetine yasakladığı için nehye dikkat çekilerek seçilmektedir.

Buhârî, hasâis rivayetlerine konularına göre bölümlerde yer vermiştir. Bu

⁹¹ Muvatta, Kitâbü Sıfatı'n-Nebi, 1-39.

⁹² İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, XVI, 385-520.

⁹³ Dârimî, *Sünen*, I, 4-8, 13-15, 25-29.

⁹⁴ Dârimî, *Sünen*, II, 7-8.

rivayetlerin ele alındığı bâb başlıklarında hasâis ifadesi bulunmamaktadır. Daha önce belirtildiği gibi Kitâbü'l-Menâkıb'da şemâil ile ilgili rivayetlerin⁹⁵ yanı sıra nübüvvet mührü, gözlerinin uyuması kalbinin uyumaması, alâmât-i nübüvve⁹⁶ gibi fezâil, delâil ve hasâis'in ortak konuları bulunmaktadır.

Müslim'in *Sahîh*'inde yer alan "Kitâbü'l-fezâil" ise Hz. Peygamber'in soyunun seçilmiş olması⁹⁷ ile başlamaktadır. Oldukça geniş hacimli bu bölümde, Uhud Savaşı'nda yanında Cebrail ve Mikail'in savaşması, az miktardaki suyun parmakları arasında çoğalması gibi mucizeler; kıyamet gününde insanların efendisi olması, havzının bulunması, nübüvvet mührü gibi üstünlükleri yer almaktadır.⁹⁸

Tirmizî, Müslim gibi Hz. Peygamber'in nesebinin seçilmiş olması ile ilgili rivayetle başladığı bölüme, "Kitâbü'l-Menâkıb" ismini tercih etmiştir. İlk bâb "Fazlu'n-Nebî"de nübüvvetinin ne zaman başladığı, kıyamet günündeki üstünlükleri, tek kişiye verilecek vesile makamının Hz. Peygamber'e verilmesi için dua edilmesini istemesi gibi hususiyetleri bulunmaktadır.⁹⁹ "Nübüvvetin ispatının alâmetleri ve bunlardan Allah'ın has kıldıkları" bâbında mucize ile ilgili rivayetler yer almaktadır.¹⁰⁰ Bu başlık mucize anlamı için alâmet tabirinin kullanıldığını göstermekte, Allah'ın has kıldığı ifadelerindeki "has" fiili ile bu yönden Hz. Peygamber'in üstünlüğüne işaret etmektedir. Nübüvvet mührü¹⁰¹ bâbı da "Kitâbü'l-Menâkıb"da yer alan konulardandır.

Ebû Dâvûd, *Sünen*'inde Sünnet kitabının on üçüncü bâbına Peygamberler arasındaki tahyîr başlığını vermiştir. İlk rivayet, peygamberler arasında üstünlük yarışı yapmanın Hz. Peygamber tarafından nehyedilmesi ile ilgilidir. Bu bab başlığı altındaki rivayetlerde, Hz. Peygamber'in Hz. Yunus ve Hz. Musa ile kendisi (s.a.v) arasında kıyaslama yapılmasından hoşlanmadığı görülmektedir. Ancak, Hz. Peygamber'in kıyamet günündeki üstünlükleri ile ilgili rivayete de bu bölümde yer verilmiştir. Bu hadiste Âdem oğlunun efendisi olması, toprağın üzerinden açılacağı ilk kimse olması, ilk şefaet eden ve şefaet etmesine ilk izin verilen olması ayrıcalıkları yer almaktadır.¹⁰²

Hz. Peygamber'in fiillerini sınıflandırırken hasâise yer vermesi bakımından üzerinde durulması gereken, İbn Hibban'ın (ö. 354/965) *el-Müsnedüs-sahîh ale't-tekâsîm ve'l-envâ'* adlı eseri tasnif metodu yönünden dikkat çekicidir. Bu

⁹⁵ Buhârî, Menakıb, 17-24.

⁹⁶ Buhârî, Menakıb, 22, 24, 25.

⁹⁷ Müslim, Fezâil, 1.

⁹⁸ Müslim, Fezâil, 46, 4, 3, 25-45, 110-112.

⁹⁹ Tirmizî, Menâkıb, 1.

¹⁰⁰ Tirmizî, Menâkıb, 5.

¹⁰¹ Tirmizî, Menâkıb, 17.

¹⁰² Ebû Dâvûd, Sünnet, 13.

metodu kullanan ilk ve tek eser olarak değerlendirilmektedir.¹⁰³ İbn Hibban'ın bu eseri, emirler (110 nev'), nehyler (110 nev'), haberler (80 nev'), mubahlar (50 nev') ve fiiller (50 nev') olmak üzere 5 kısım 400 nev'den oluşmaktadır.¹⁰⁴

İbn Hibban, hasâis konularına değindiği Hz. Peygamber'in fiilleri kısmının elli nev' şeklinde değerlendirilebileceğini ifade etmektedir.¹⁰⁵ İlk nev', Hz. Peygamber için bir süre farz sonra nafil olan fiillerdir. Burada Hz. Âişe'den gelen, gece namazının bir süre farz kılındığı sonra farziyetinin kaldırıldığı rivayetine yer verilmiştir.¹⁰⁶ İbn Hibban'ın, Hz. Peygamber'e özel bir farz olarak değerlendirilen teheccüd namazını hasâisten kabul etmediği görülmektedir. İkinci nev', Hz. Peygamber'e ve ümmetine farz olan fiillerdir. Hz. Peygamber'in üsve-i hasene olması yönüyle fiillerinin büyük çoğunluğu bu nev' içerisinde değerlendirilmektedir. Hz. Peygamber'in bu gruba giren fiilleri, abdest, teyemmüm, gusül, namaz, hac gibi konularla ilgili rivayetlerle örneklendirilmiştir.¹⁰⁷

“Hz. Peygamber'in yaptığı ve kendisine has (s.a.v) olduğu şeklinde bir karine bulunmadığı için ümmete mübah olan fiiller” şeklinde ifade edilen altıncı nev', hasâis mefhumu açısından önemlidir. Hz. Peygamber'in bir fiilin hasâis olduğuna hüküm verebilmek için Kur'an ve Sünnet'ten bir delil gerekli görülmektedir. Böyle bir karine bulunmadan fiili ümmeti için de mubahtır. Bu nev'de, Hz. Peygamber'in Safiyye (ö. 50/670[?]) ile evlenmesi ve azad edilmesinin mehir sayılması rivayetleri yer almaktadır.¹⁰⁸ Hususiyeti noktasında bir delil bulunmayan bu uygulamanın ümmet için mübah olduğu iddia etmekle birlikte bu uygulamanın hasâis olarak değerlendirildiği de bilinmektedir.¹⁰⁹

On birinci nev', “keyfiyeti konusunda sahabenin ihtilaf ettiği fiiller”dir. Bu başlık altında, hac ve umreyi beraber yapmak veya sadece hacca niyet etmek, Hz. Peygamber'in Hz. Meymune ile ihramlı iken evlenmesi gibi hadisler tahrir edilmiştir.¹¹⁰ Bu örneklerin hususiyetleri konusunda sahabe arasında ihtilaf olduğuna dikkat çekilmiştir. Hacc ile umreyi beraber yapmayı sahabenin hasâisinden, ihramlı iken evlenmeyi Hz. Peygamber'in hasâisinden kabul

¹⁰³ Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, 5. bs., Otto Yay., Ankara Kasım 2014, s. 102-107; Ömer Özpınar, *Hz. Peygamber'i ve Hadislerini Anlamak*, 2. bs., Ensar Yay, İstanbul 2012, s. 215-217.

¹⁰⁴ İbn Balabân, *Sahîhu İbn Hibbân bi-tertibî İbn Balabân*, (thk. Şuayb el-Arnaût), 1. Basım, er-Risâletü'l-Âlemiyye, Beyrut 1432/2011, I, 105-149.

¹⁰⁵ İbn Hibban, Ebû Hatim Muhammed b. Ahmed et-Temimî, *Sahîhu İbn Hibban el-Müsnedü's-sahih ale't-tekâsım ve'l-envâ'*, (thk. Mehmed Ali Sönmez, Halis Aydemir), I-VIII, 1. Basım, Dâru İbn Hazm, Beyrut 2012/1433, I, 102.

¹⁰⁶ İbn Hibban, *Tekâsım*, VII, 7-29.

¹⁰⁷ İbn Hibban, *Tekâsım*, VII, 30-50.

¹⁰⁸ İbn Hibban, *Tekâsım*, VII, 190-192.

¹⁰⁹ Bedreddin el-Ayni, *Umdetü'l-kâri*, XVII, 319; İbn Kayyim, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed (ö. 751/1350), *Zadı'l-mead fi hedyi hayri'l-ibad*, (thk. Şuayb el-Arnaut, Abdülkadir Arnaut), I-VI, 2. Basım, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1998, I, 109.

¹¹⁰ İbn Hibban, *Tekâsım*, VII, 333-352.

edenler vardır.¹¹¹

Yirmi üçüncü nev' ise "ümmetine değil Hz. Peygamber'e has olan fiiller"dir. Hasâis konusunu açıkça ele alan bu başlık altında Hz. Peygamber'in mehirsiz evlenmesi ve visal orucunun kendisine mubah olduğu yer almaktadır. Ayrıca, şakk-ı sadr mucizesi, Hz. Peygamber'in önünü gördüğü gibi arkasını da görmesi, gözlerinin uyuması ama kalbinin uyumaması gibi üstünlükleri de bu nev'de değerlendirilmiştir.¹¹²

Beyhakî, Şâfiî âlimlerinin fıkıh eserlerinde uyguladığı hasâis konusunu nikâh bölümünde ele alma geleneğini, *Sünen* adlı hadis eserinde sürdürmektedir. Hz. Peygamber'in eşlerini muhayyer bırakması ile başlayan bölüm, gece namazı, sadaka almamak bab başlıkları ile devam etmektedir. Bu başlıklar içinde sarımsak yememek, dörtten fazla kadınla evlenmenin mubah olması, feyin beşte birinin Hz. Peygamber'e ait olması, Mekke'ye ihramsız girme ve orada savaş yapılmasının mubah olması, visal orucu sayılabilir.¹¹³ Görüldüğü gibi nikâhla ilgili olmayan konular, hasâis kavramı etrafında bir arada nikâh bölümünde verilmiştir.

Bütün bunlardan anlaşıldığı üzere İbn Hibbân'a kadar hadis kaynaklarında hasâis, kavram olarak ele alınmamakla birlikte mefhum olarak işlenmiştir. Mu-haddislerin sünnet tanımına uygun olarak, Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirleri arasında değerlendirilip sünnete dâhil edilmiştir. Bununla birlikte Gerek bab başlıklarında gerekse şerhlerde ilgili rivayetlerin hususiyetlerine dair işaretilerde bulunulmuştur. İbn Hibbân ise Hz. Peygamber'in fiillerini bağlayıcılık açısından kategorize ederken hasâis'e yer veren ilk muhaddislerden biri olmuştur. Bütün bunlarla birlikte ifade etmek gerekir ki sahih hasâis muhtevasını tespit etme noktasında hadis kaynakları belirleyicidir.

C. Fıkıhta Hasâis

Fıkıh âlimleri Hz. Peygamber'in fiillerini bağlayıcılık açısından çeşitli sınıflara ayırırken hasâis konusuna da değinmektedirler. Yeme, içme, giyinme gibi bir beşer olarak yaptığı fiillerin hukuk kaynağı teşkil etmediği; teheccüd, savm-ı visal gibi sırf kendisine mahsus olduğu şer'i delillerle belirlenmiş fiillerde müslümaların Ona has olan bu hükümlere iştirak edemeyeceği; bu ikisi dışında kalanların ise teşrii nitelikli fiilleri oluşturduğu şeklinde üçlü taksim yapıldığı görülmektedir.¹¹⁴

Hz. Peygamber'in hasâisinin ümmet için ne anlama geldiği konusunda iki farklı görüş zikredilmektedir. Birincisi, sahabenin bu hükümleri uyguladığına

¹¹¹ İbn Mülakın, *Gâyetü's-sûl fi hasâisi'r-Rasûl*, s. 193-222.

¹¹² İbn Hibban, *Tekâsım*, VII, 506-508.

¹¹³ Konuyu nasıl ele aldığını görmek için bkz. Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhaki, *es-Sünenü'l-kübra*, Dâiret'ü'l-Maârifil-Osmaniyye, Haydarabad 1353, VII, 36-76.

¹¹⁴ Zekiyüddin Şaban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, (çev. İ. Kafi Dönmez), 7. Basım, TDV Yay., Ankara 2005, s. 100-103.

ya da terk ettiğine dair bir delil bulunamadığı için tevakkuf¹¹⁵ edilmesidir. İkinci görüş ise, her bir hususiyetin ayrı ayrı ele alınması gerektiğidir. Dörtten fazla kadınla evlenmesi gibi Hz. Peygamber'e mubah olan konular ümmet için caiz değildir. Teheccüd namazı kılmak gibi vacip olan konularda, vacip olmadığını bilmek şartıyla ona uymak caizdir. Zekât malı almamak gibi haram olan konuları ise terk etmek uygun olur.¹¹⁶ Beyzâvî'ye göre beş vakit namaz bütün Müslümanlar için farz-ı ayn iken teheccüd sadece Hz. Peygamber için farz-ı ayndır.¹¹⁷ Bununla birlikte Muhammed Zâhid el-Kevserî gibi bazı âlimler, nübüvvet algısına zarar vereceği endişesiyle Hz. Peygamber'in tasarruflarını ayırıştırarak bu sınıflandırmalara karşı çıkmaktadırlar.¹¹⁸

Hız. Peygamber'in tasarrufları konusunda ilk sınıflandırma yapanlardan biri olan Ahmed b. İdris el-Karafi, Hz. Peygamber'in tasarrufları şer'î asıllardan olduğu için üzerinde durulması ve iyice düşünülmesi gerekliliğine dikkat çekmektedir.¹¹⁹ İlk tasniflerden biri olarak zikredilen bu sınıflandırmada Hz. Peygamber'in söz, fiil ve uygulamaları bağlayıcılık açısından değerlendirilmekle birlikte hasâis konusuna değinilmemiştir.

Hız. Peygamber'in fiillerini on iki başlık altında tasnif eden Tâhir b. Âşûr, Rasûlullah'ın söz ve fiillerinin aksine delil olmadıkça, teşri kaynağı olduğunu kabul etmektedir.¹²⁰ Ebû Zehre, Hz. Peygamber'in fiillerini İslâmı beyan için olanlar, kendine mahsus fiilleri, beşer fitratı gereği ve içinde yaşadığı milletin geleneği olanlar şeklinde üçe ayırmaktadır.¹²¹ Sa'duddin el-Osmânî Hz. Peygamber'in tasarruflarını bağlayıcı ve bağlayıcı olmayan şeklinde iki ana bölüme ayırmıştır. Hasâise ise bağlayıcı olmayan tasarruflarının sonuncusu olarak yer vermektedir. Bu bölümdeki diğer başlıklar ise beşeri tasarruflar, örf-âdete bağlı tasarruflar, dünyevî tasarruflar, irşâd tasarrufu şeklinde toplam beş

¹¹⁵ Tevakkuf: Aralarındaki zıtlık için bir çözüm bulunamayan hadislerin hepsiyle, bir çözüm bulununcaya kadar amel edilmemesi durumudur. bkz. Abdullah Aydınli, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, s. 321.

¹¹⁶ Ebû Şâme, *el-Muhakkak fi ilmi'l-usûl fimâ yeteallaku bi Ef'âli'r-Rasûl*, Ürdün, 1409/1989, s. 53-55'ten aktaran Talat Sakallı, "Sünnetin Bağlayıcılık Açısından Taksimi", *SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1995, Sa:2, s. 91.

¹¹⁷ Takiyüddin Ali es-Sübki ve Tâciüddin Abdülvehhâb es-Sübki, *el-İbhâc fi şerhi'l-Minhâc*, (thk. Mahmud Emin es-Seyyid), 2. bs., Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1434/2013, I, 80.

¹¹⁸ Muhammed Zâhid Kevserî, *Makâlât*, s. 171-176'tan aktaran Murat Şimşek, *İslâm Hukukunda Bağlayıcılık Bakımından Hz. Peygamber'in İctihad ve Tasarrufları*, 1. Basım, TDV Yay., Ankara 2010, s. 101.

¹¹⁹ Ahmed b. İdris el-Karafi, *el-Furûk ev Envaru'l-buruk fi envâi'l-furûk*, (thk. Halil el-Mansur), 3. Basım, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 2009, I, 357, 361.

¹²⁰ Muhammed Tahir b. Âşûr, *İslâm Hukuk Felsefesi Gaye Problemi Mekâsıdu's-Şeriatî'l-İslâmiyye*, (çev. Vejdi Akyüz, Mehmet Erdoğan), 3. Basım, Rağbet Yay., İstanbul 1999, s. 45-61.

¹²¹ Ebû Zehre, *İslâm Hukuk Metodolojisi Fıkıh Usulü*, s. 103'ten aktaran Murat Şimşek, *İslâm Hukukunda Bağlayıcılık Bakımından Hz. Peygamber'in İctihad ve Tasarrufları*, s. 97.

tanedir.¹²²

Mâverdî ise Hz. Peygamber'in fiillerini "dinî ahkamla ilgili olan" ve "ilgili olmayan" şeklinde iki kısma ayrılmıştır. Dini ahkamla ilgili olmayan fiillerde, Hz. Peygamber'e uymanın daha bereketli olacağı ancak kendisine özgü bir davranış olduğuna delil bulunması durumunda ona uymanın caiz olmayacağını bildirmektedir.¹²³ Sünnetin bağlayıcılığına vurgu yapan Bigiyef, Arap kavmine ait bir örf ve adetler ile Hz. Peygamber'in şahsına has davranışların ümmet için bağlayıcı olmadığına dikkat çekmektedir.¹²⁴

İslâm Hukukunda Bağlayıcılık Bakımından Hz. Peygamber'in İctihad ve Tasarrufları adlı çalışmasında Şimşek, hasâisin icthad ile ilgisi incelendiğinde üç meseleye dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi ruhsat olan bazı hükümlerin hasâisten kabul edilerek kıyasa konu yapılmaması, ikincisi aslında hasâiseten olan bazı hükümlerin ümmete ek sorumluluklar getirecek şekilde yorumlanmasıdır. Üçüncü ise hasâis kavramının müteâriz hadislerde bir açıklama metodu olarak kullanılmasıdır.¹²⁵ Bunlardan anlaşıldığı üzere hasâis muhtevâsı fıkıh âlimleri tarafından farklı şekillerde değerlendirilmiş ve buna bağlı olarak kapsamında değişiklik arz etmiştir.

İmam Şâfiî, *el-Ümm* adlı eserinde, Ebû Huzeyfe'nin karısının, evlatlığı Sâlim'i evlenme yasağının sağlanması amacıyla büyük iken emzirmesi bölümünde hasâise yer vermiştir. Uygulama onlara has bir durum olduğu için bu hükmün genelleştirilemeyeceğini bildirmektedir.¹²⁶ Cüveynî (ö. 478/1085), de nikâh bölümünün ilk kısmında ele aldığı hasâisi taglîz ve tahfif şeklinde ikiye ayırmıştır. Hz. Peygamber'e özel farz ve haramlar hasâisin taglîz başlığı altında yer almaktadır.¹²⁷ Nevevî, *Tehzibü'l-esma ve'l-lugat* adlı eserinin ilk kısımlarını Hz. Peygamber'in siyerine ayırmış, siyerin son kısmında ise hasâise yer vermiştir. Hasâisin, Şâfiî ulemasının nikâh bölümünde incelemeyi adet haline getirdikleri önemli bir konu olduğuna dikkat çekmektedir.¹²⁸

¹²² Murat Şimşek, *İslâm Hukukunda Bağlayıcılık Bakımından Hz. Peygamber'in İctihad ve Tasarrufları*, s. 108-110.

¹²³ Mâverdî, *Edebül-kâdî*, I, 422-449'dan aktaran Murat Şimşek, *İslâm Hukukunda Bağlayıcılık Bakımından Hz. Peygamber'in İctihad ve Tasarrufları*, s. 391-393.

¹²⁴ Musa Cârullah Bigiyef, *Kur'an-Sünnet İlişkinine Farklı Bir Yaklaşım Kitâbü's-Sünne*, (çev. Mehmet Görmez), 1. Basım, Ankara Okulu Yay., Ankara 1998, s. 114.

¹²⁵ Murat Şimşek, *İslâm Hukukunda Bağlayıcılık Bakımından Hz. Peygamber'in İctihad ve Tasarrufları*, s. 226.

¹²⁶ Şâfiî, Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *el-Ümm*, (thk. Mahmud Matrâcî), I-IX, 2. Basım, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 2009, V, 47.

¹²⁷ Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebû'l-Meâlî Rüknu'ddîn Abdülmelik b. Abdullâh b. Yûsuf, *Nihayetü'l-matlab fî dirayeti'l-mezheb*, (thk. Abdülazim Mahmud ed-Dib), I-XX, 1. Basım, Darü'l-Minhac, Beyrut 2007/1428, XII, 6.

¹²⁸ Muhyiddin Yahya b. Şeref Nevevî, *Tehzibü'l-esma ve'l-lugat*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmîyye, Beyrut ts., I, 37-44.

Nevevî, *Ravzatü't-talibîn* adlı eserinde ise hasâisi daha detaylı şekilde ele almıştır. Bu eserinin kitabü'n-nikâh bölümüne, nikah ve diğer konulardaki hasâis babıyla başlamış ve dörtlü bir sınıflandırmaya gitmiştir. Vacibler,¹²⁹ haramlar,¹³⁰ tahfifât ve mübahlar,¹³¹ fezâil ve ikram¹³² olmak üzere dört başlık altında örneklerle hasâis konusunu ortaya koymaktadır. Hasâis konusundaki ihtilafların faydası olmayan, gereksiz tartışmalar olduğu ve hatta bu konuda konuşmanın yasaklanmış olduğu şeklindeki görüşleri aktaran Nevevî, çoğunluğun görüşüne göre hasâis konusunu incelemenin ve tartışmanın bir sakıncası olmadığını ifade etmektedir. Hatta hasâis araştırmalarının vacip olduğu dahi iddia edilebilir demektir. Aksi takdirde Müslümanların hasâis ile amel etmesi gibi problemler ortaya çıkabilir.¹³³

İbn Rüşd de Müellefe-i kulûba zekâtan verilecek pay ile ilgili tartışmaları değerlendirirken bu uygulamanın Hz. Peygamber'e has olup olmadığı üzerinde durmaktadır.¹³⁴

Serahsî (ö. 490) ve Cessâs'a (ö. 370) göre ise bir fiilin Hz. Peygamber'e has olduğunu gösteren bir alamet olmadığı müddetçe ümmet için bağlayıcılığı esastır.¹³⁵

Son olarak bağlayıcılık bakımından Rasûlullah'ın davranışlarını konu edinen çalışmasında Karaman, asıl vazifesi insanlara rehberlik etmek olan Hz. Muhammed'in Müslümanlar tarafından örnek alınması gerektiğini vurgulamakla birlikte kendisine has bir takım uygulamalar ve fiillerin ise Müslümanlar için örnek teşkil etmeyeceğini belirtmektedir.¹³⁶ Bundan maksat, hasâisin Hz. Peygamber'in uyguladığı şekliyle taklit edilemeyeceğidir. Aksi takdirde dörtten fazla kadınla aynı anda evli olması örneğinde olduğu gibi bunun ümmet için izin verilmeyen bir durum olmasını ifade etmesi bakımından bağlayıcıdır.

D. Kelâmda Hasâis

Hz. Muhammed'in son peygamber olması, mesajının evrenselliği, şefaati gibi bazı hususiyetleri kelim ilminin muhtevasına dahildir. Bu nedenle kelimcilerin hasâis muhtevasına giren bu konularla ilgili görüşlerini kısaca ele almak yerinde olacaktır.

¹²⁹ Nevevî, *Ravzatü't-talibîn*, s. 1163-1164.

¹³⁰ Nevevî, *Ravzatü't-talibîn*, s. 1164. Bu bölümde yazı ve şiir için ikisini güzel yapardı ama imtina ederdi görüşüne yer verilmiştir.

¹³¹ Nevevî, *Ravzatü't-talibîn*, s. 1164-1166.

¹³² Nevevî, *Ravzatü't-talibîn*, s. 1166-1168.

¹³³ Nevevî, *Ravzatü't-talibîn*, s. 1168.

¹³⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, s. 253.

¹³⁵ İsmail Hakkı Ünal, "Hanefî Usulcülere Göre Hz. Peygamberin Fiilleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XXXVII, 1997, s. 196.

¹³⁶ Hayreddin Karaman, "Bağlayıcılık Bakımından Rasûlullah'ın Davranışları", *Hz. Peygamber ve Aile Hayatı, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi, İlmî Neşriyat*, ts., s. 128-129, 149.

Kelamcılara göre hasâisü'n-nebi, Allah Teâlânın Hz. Peygamber'e bahşettiği bir takım üstünlükler ve hususiyetleri ile bunları konu alan eserleri ifade etmektedir. Hz. Peygamber'in cin, melek ve diğer insanlardan üstünlüğü, Hz. Muhammed'in son peygamber olması,¹³⁷ O'nun (s.a.v) diğer peygamberlere olan üstünlüğü, ümmetinin daha çok ve daha temiz olması kelam ilminde tafdil başlığı altında ele alınan konulardandır.¹³⁸

Ebü Hanife (ö. 150/767) *el-Fıkhü'l-Ekber*'de genel olarak peygamberlerin tamamının küçük ve büyük günahlardan, küfürden ve çirkin hallerden korunmuş olduğunu, ancak küçük hatalarının olabileceğini söylemektedir. Hz. Peygamber ise, nübüvvetten önce de putlara tapmamış, göz açıp kapayıncaya kadar şirk koşmamış, küçük veya büyük günah işlememişti.¹³⁹ Hz. Peygamber'in havzı ve miracının hak olduğunu savunmaktadır.¹⁴⁰ Görüldüğü üzere İmam-ı Âzam bu eserinde, peygamberlerin hususiyetlerine ve Hz. Peygamber'in hasâisine dair konulara yer vermektedir.

Ebu'l-Hasan el-Eşârî (ö. 324/935-36),¹⁴¹ Neseî (ö. 508/1115),¹⁴² İzz b. Abdüsselâm (ö. 660/1262),¹⁴³ Teftâzânî (ö. 792/1390)¹⁴⁴ eserlerinde Hz. Peygamber'in mucizeleri, faziletleri ve üstünlüklerine yer veren kelam alimlerinden bazılarıdır. Özellikle İzz b. Abdüsselâm bu üstünlükleri hasâis kavramıyla ifade etmesi bakımından dikkat çekmektedir. Kıyamet gününde bütün peygamberlerin Hz. Peygamber'in sancağı altında toplanmasını Hz. Peygamber'in hasâisi olarak değerlendirmektedir.¹⁴⁵ Ahirette şefaât izni verilen ve şefaât eden ilk kimse olması, günahlarının bağışlanmış olması, en büyük mucizesi Kur'ân-ı Kerim'in kıyamete kadar korunması, cevâmi'u'l-kelim ile gönderilmesi gibi başlıklar bu açıdan önemlidir.¹⁴⁶ Burada Hz. Peygamber'in mertebesinin yüksekliliğini ve üstünlüğünü açıklarken "hasâis" kavramının kullanılmış olması

¹³⁷ Bekir Topaloğlu, İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İsam Yay., İstanbul 2010, s. 115-119.

¹³⁸ Şerafeddin Gölcük, Süleyman Toprak, *Kelâm*, 4. Basım, Tekin Kitabevi, Konya 1998, s. 301.

¹³⁹ Ebü Hanife, *Fıkh-ı Ekber*, (çev. Hasan Basri Çantay), s.14; ayrıca bkz. Ebü Hanife, "el-Fıkhü'l-Ekber", *İmâm-ı Azam'ın Beş Eseri*, (çev. Mustafa Öz), Kalem Yay., İstanbul 1981, s. 68-69.

¹⁴⁰ Ebü Hanife, *Fıkh-ı Ekber*, s. 19, 22.

¹⁴¹ Ebu'l-Hasan el-Eşârî, *el-İbâne*, (çev. Ramazan Biçer), 1. Basım, Gelenek Yay., İstanbul 2010, s. 124-125.

¹⁴² Ebü'l-Muîn en-Neseî, *Tevhidin Esasları*, (çev. Hülya Alper), İz Yay., İstanbul 2007, s. 75-78.

¹⁴³ İzz Abdülaziz b. Abdüsselam, *Münyetü's-sûl fi tafdili'r-Resûl*, (thk. Selâhaddin el-Müneccid), 1. Basım, Dâru'l-kitâbi'l-cedid, Beyrut 1401/1981.

¹⁴⁴ Teftâzânî, Sa'duddin Mes'ud b. Fahriddin et-Teftâzânî, *Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi (Şerhu'l-Akâid)*, (çev. Süleyman Uludağ), 4. Basım, Dergah Yay., İstanbul 1999, s. 293-304.

¹⁴⁵ İzz Abdülaziz b. Abdüsselam, *Münyetü's-sûl fi tafdili'r-Resûl*, s. 19.

¹⁴⁶ İzz Abdülaziz b. Abdüsselam, *Münyetü's-sûl fi tafdili'r-Resûl*, s. 19-20, 22, 29, 35.

önemlidir. Ayrıca, yedinci asırda tafdil, tahsis, hasîse, hasâis kavramlarının kullanım alanlarını göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

E. Tasavvufta Hasâis

Hz. Peygamber'in vahiy alması, miraç hadisesi ve mucizeleri tasavvufçular tarafından hasâisü'n-nebî olarak değerlendirilen başlıca konulardır. Bunların dışında, Hz. Peygamber'in Huzeyfe b. Yemân'a başkalarının bilmediği sırları vermesi, Hz. Ali'ye başkalarının vakıf olamayacağı ilmi öğretmesi, Hz. Ebû Bekir'e verilen firâset ve ilham, Hz. Ömer'e verilen hak ile bâtulı birbirinden ayılabilmek gibi ashâbın hasâisine de yer verilmektedir.¹⁴⁷

Ebû Nasr es-Serrâc'ın (ö. 378/988) sûfilerin Hz. Peygamber'e uymaları konusundaki görüşleri, mutasavvıfların hasâis anlayışını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Ona göre, Kur'ân'a uyup peygambere tabi olmayan kimseler aslında Kur'ân'a da muhalif davranmaktadır. Hz. Peygamber'in fiilleri, emirleri, teşvikleri hakkındaki rivayetlere aksine delil olmadıkça tabi olmak gerekir. Dörtten fazla hanımla evlenmek, visal orucu örneklerinde olduğu gibi Kitab ve Sünnette aksine delili bulunan konularda ise O'nu takip etmek doğru olmaz.¹⁴⁸ Bununla birlikte, bazı mutasavvıfların hasâis konusunda yanlış düşüncelere sahip olduğuna işaret etmektedir. Örneğin, Feth Mevslî, Allah sevgisi ile beraber çocuk sevgisi dahil başka bir sevginin kalpte yer etmemesi gerektiğini düşünerek bir daha hiçbir çocuğunu öpmeyeceğini söylemişti. Bu konuda Hz. Peygamber'in örnek olması gerektiği muhtemel sorusuna ise, onun ismet ve nübüvvet sıfatlarından dolayı çocuğu öpmesinin dünyevi hazla ilgili olmadığını, sûfilerin ise bu tür sıfatlara mâlik olmadıkları için bu konuda Hz. Peygamber'e tabi olamayacaklarını dile getirmişti.¹⁴⁹ Burada görüldüğü üzere, Hz. Peygamber'in ümmeti için en güzel örneklerinden birisinin hasâisten addedilerek örneklikten çıkarılması söz konusudur.

Serrâc, ayetleri delil göstererek Hz. Peygamber'in diğer peygamberlere üstünlüklerine değinmektedir. Hz. Âdem (Tâhâ 20/121,122) ve Hz. Dâvûd (Sâd 38/25) peygamberlerin önce hatası sonra bağışlanmalarının zikredilmesine karşın, Hz. Peygamber için "Allah seni affetti, niçin onlara izin verdin" (Tevbe 9/43) ayetinde Allah Teâlâ affi öncelemiş, hatasını sonra söylemiştir.¹⁵⁰

Kelâbâzî (ö. 380/990?), ehl-i sünnet inancını ve ehl-i sünnet tasavvuf anlayışını muhaliflere karşı savunmak amacıyla *Ta'arruf* adlı eserini kaleme almıştır.¹⁵¹ Kur'an ve hadislerde belirtilen detaylarıyla Hz. Peygamber'in şefaatinin

¹⁴⁷ Serrâc, *el-Lüma' İslâm Tasavvufu*, (haz. H. Kâmil Yılmaz), Altınoluk Yay., İstanbul 1996, s. 21, 130-132; Süleyman Uludağ, "Havas", *DİA*, XVI, 517.

¹⁴⁸ Serrâc, *el-Lüma' İslâm Tasavvufu*, s. 95.

¹⁴⁹ Serrâc, *el-Lüma' İslâm Tasavvufu*, s. 205.

¹⁵⁰ Serrâc, *el-Lüma' İslâm Tasavvufu*, s. 114-115.

¹⁵¹ Kelâbâzî, Ebû Bekir Muhammed b. İshak, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*, (haz. Süleyman Uludağ), 1. Basım, Dergah Yay., İstanbul 1979, s. 19, 21-22.

hak olduğunu ve bütün mutasavvıfların bu konuda hemfikir olduklarını ifade etmektedir. “Rabbın sana razı olana kadar verecek” (Duhâ 93/5), “Umulur ki Allah Makam-ı mahmudu nasib eder.” (İsra 17/79) ayetlerini bu görüşü desteklemek için delil getirmektedir.¹⁵² Resûlullah’ın (s.a) miracı haktır, O uyanık bir halde iken ruhen ve bedenlen isra gecesi Allah’ın dilediği bir şekilde ve dilediği bir makama kadar yükseltilmiştir.¹⁵³ “Peygamberlerin bazılarını diğerlerine üstün kıldık” (İsra 17/57), “Şu peygamberler zümresinden bazılarını diğer bazılarına üstün kıldık” (Bakara 2/254) gibi ayetlere dayanarak sûfilerin, peygamberler arasında üstünlük yönünden farklı derecelere sahip oldukları noktasında ittifak ettiklerini bildirmektedir. Buna ek olarak, Resûllah’ın (s.a) “Biri- nin diğerinden daha üstün olduğunu söylemek suretiyle peygamberler arasında tercih yapmayınız.”¹⁵⁴ hadisini de dikkate alan sûfiler, peygamberler arasında derece farkı olmakla birlikte bu derecelendirmenin insanlar tarafından yapılamayacağını kabul etmektedirler. Bununla birlikte, Hz. Muhammed’in insanların en üstünü olduğunun kabul edilmesini gerekli görmekteyler.¹⁵⁵

Ebû Tâlib el-Mekkî’nin (ö. 386/1006) *Kütü’l-kulûb* adlı eserinde tasavvufun yanı sıra kelam, fıkıh ve hadis ilimleriyle ilgili konulara da yer verilmiştir.¹⁵⁶ Bu eserinde Hz. Muhammed’in Tevrat ve İncil gibi önceki kitaplarda zikredilen son peygamber olduğunu ifade ederek¹⁵⁷ hatm-i nübüvveti dikkat çekmektedir. el-Mekkî, Hz. Peygamber’in şefaatinin hak olduğunu söylemektedir.¹⁵⁸

Kuşeyrî (ö. 465/1072) meşhur *Risâle’sinde* gerçek sûfilerle sahtelerini birbirinden ayırmakta, bilhassa dinin esasından ayrılanları şiddetle yermektedir. Tasavvufta şeriate uygun olmayı esas aldığı için eseri, Sünnî gelenekte oldukça muteber addedilmektedir. Uzun süreli oruçlar gibi kerametleri değerlendirirken bu olayın biyolojik imkânı yerine sağladığı manevi faydalara odaklanması gerektiğini vurgulamaktadır.¹⁵⁹ Bununla birlikte, bu tartışmalar esnasında Hz. Peygamber’in visal orucuna atıf yapmadığı ve hasâis kavramına yer vermediği görülmektedir.

Sufilerin makam ve hallerinden açlık konusunda, birçok menkıbe bulunmaktadır. Sehl b. Abdullah’ın acıkınca kuvvetlendiği, bir şey yiyince zayıfladığı, on beş günde bir yemek yediği, Ramazan ayı boyunca bir şey yemediği sadece

¹⁵² Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta’arruf*, s. 85.

¹⁵³ Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta’arruf*, s. 88.

¹⁵⁴ Buhârî, *Husumât*, 1; Müslim, *Fezâil*, 163.

¹⁵⁵ Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta’arruf*, s. 102.

¹⁵⁶ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü’l-kulûb Kalplerin Azığı*, (haz. Muharrem Tan), I-IV, 2. Basım, İz Yay., İstanbul 2004, (hazırlayanın girişi) I, 11.

¹⁵⁷ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü’l-kulûb*, II, 274.

¹⁵⁸ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü’l-kulûb*, II, 407.

¹⁵⁹ Abdülkerim Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi*, (haz. Süleyman Uludağ), 5. Basım, Dergah Yay., İstanbul 2009, çevirenin girişi s. 49, 52, 59.

su ile iftar ettiği nakledilenler arasındadır.¹⁶⁰ Muhtemelen nefis terbiyesi ve tezekkiyesi için uzun süreli açlıklar gerekli görülmüş bununla birlikte sadece su ile de olsa iftar edilerek hasâise ihtimam gösterilmiştir.

İbn Haldun *Şifâû's-sâil* adlı eserinde tasavvufî akımların Kur'an ve Sünnete ne kadar uygun olduğunu, yabancı din ve felsefelerden ne ölçüde etkilendiğini, bunlara bağlı olarak hangilerinin kabul veya reddedilmesi gerektiğini tartışmaktadır.¹⁶¹ Konumuz açısından önem teşkil ettiğini düşündüğümüz bu eserde doğru tasavvuf algısının Kur'an ve Sünnete dayanması gerektiği vurgulanarak hasâisin de sünnet algısı çerçevesinde dikkate alınması gerekliliğine işaret ettiği görülmektedir.

Tasavvufta Hz. Peygamber'in mertebesi, "mertebe-i vâhidiyyet", "mertebe-i sıfât ve esmâ" ve "hakikat-i muhammediyye" olarak tanımlanmıştır. Bu konuda Hz. Peygamber'e izafetle ilk yaratılan şeyin O'nun (s.a.v) "ruhu" veya "nuru" olduğu rivayetine yer verilmiştir.¹⁶² Böylece, tasavvuf ilminde Hz. Peygamber'in Allah Teâlâ tarafından kendisine bahşedilen en üstün mertebesine vurgu yapılmaktadır.

III. İlk Hasâis Eserleri

Yukarıda bahsedildiği üzere hasâis konuları muhteva olarak İslâmî ilimler içinde yer almış ve hatta bazı çalışmalarda hasâise müstakil bölümler ayrılmıştır. Bununla birlikte müstakil hasâis eserlerinin altıncı yüzyıldan itibaren kaleme alındığı kabul edilmektedir. Müstakil hasâis eserlerinin altıncı yüzyıl gibi geç bir tarihte yazılmaya başlanmasının sebebi olarak, hasâis muhtevasının daha önce şemail, delâil, fezâil gibi eserlerin veya fıkıh kitaplarının içinde yer alması gösterilmektedir.¹⁶³ Ancak sonraki dönemlerde de tam bir ayrışmadan söz etmek mümkün değildir. İslâm dünyasında "Hasâisü'n-nebî" başlığı altında müstakil eserler telif edilmekle birlikte; bu kavramın "şemâil", "delâil", "fezâil" kavramları ile zaman zaman birbirlerinin yerine, zaman zaman da birlikte kullanıldıkları görülmektedir. Örneğin, İbn Kesir'in (ö. 774/1373) *Şemâilü'r-Rasûl ve delâilü nübüvvetihi ve fezâilühü ve hasâisühü* adlı eseri, kitap başlığında bu

¹⁶⁰ Abdülkerim Kuşeyri, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi*, s. 230-231.

¹⁶¹ İbn Haldun, Ebû Zeyd Velîyyüddin Abdurrahmân b. Muhammed el-Mağribî, *Tasavvufun Mahiyeti Şifâû's-sâil*, (haz. Süleyman Uludağ), Birinci Basım, Dergah Yay., İstanbul 1977, çevirenin girişi, s. 57-58.

¹⁶² Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *Füsûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, (çev. ve şerh Ahmed Avni Konuk), (haz. Mustafa Tahralı, Selçuk Eraydın), I-IV, 4. Basım, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul 2011, IV, 317-318.

¹⁶³ Abdülaziz b. Süleyman el-Mukbil, "Tetavvuru ifrâdî'l-hasâisi'n-nebeviyye bi't-tasnîfi fi'l-karneyni's-sêdis ve's-sêbi'l-hicriyyeyn", *Journal of Arabic and Human Sciences*, Vol. 8, Issue 2, 2015. <http://platform.almanhal.com/Details/Article/59613/13.10.2017>.

dört kavramın birlikte kullanması bakımından dikkat çekicidir.¹⁶⁴ Ayrıca İbn Kesir, bu dört kavramın şiyerle ilgili olduğunu da ifade etmektedir.¹⁶⁵

Hicrî III. yüzyılda yaşayan, Şii âlimlerden Ebû Cafer Muhammed b. Hasan el-Kummi'nin (ö. 290/903) *Besâirü'd-derecât fî ulûmi Âli Muhammed ve mâ hassahümü'llâhu bih*¹⁶⁶ adlı eseri ile Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Kummi'nin (ö. 350/961) *Hasâ'isü'n-nebi ve âli beytihi* adıyla kaleme aldığı eseri, erken dönemde ortaya çıkan Şii hasâis literatürünü göstermesi açısından önemlidir.¹⁶⁷ Bu eserlerde Hz. Peygamber'in hasâisinin yanı sıra Ehl-i Beyt'in husûsiyetlerinin de ele alınmış olması Şii düşüncesinin hasâis algısını ortaya koymaktadır. Görüldüğü üzere Şii dünyasında Ehl-i Beyt'in hususiyetlerini vurgulayan bir hasâis yazımı ortaya çıkmıştır.

Yukarıdaki örneklere atıf yapılarak İslâm dünyasında ilk hasâis yazımının Şii âlimler tarafından başlatıldığı iddia edilmektedir. Ancak, Şiiilerin bu alanda yazdığı eserler hasâisü'n-nebi'ye hasredilmemiştir. Sünni âlimler ise bu alandaki çalışmaların İbn Dihye (ö. 633) ile başladığı görüşündedirler.¹⁶⁸ Akabinde bu alanda müstakil eserler kaleme alınmıştır.¹⁶⁹

IV. Sonuç

İlgili âyetler ve hadislerden anlaşıldığı üzere hasâis Hz. Peygamber döneminden itibaren mefhum olarak bilinmekteydi. Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelam ve Tasavvuf literatüründe ele alınan hasâis konularının zaman içerisinde müstakil bir çalışma alanına dönüştüğü görülmektedir. Zaman zaman delâil, fezâil, mu'cizât kavramları da bu anlamda kullanılmakla birlikte hasâis müstakil bir telif alanı olarak değerlendirilmiştir. Amaç ve muhtevaları bakımından ortak yönlerinin bulunması nedeniyle bu kavramların çoğu zaman iç içe bazen de birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmüştür. Buna bağlı olarak hasâis başlıklı bazı eserlerde mu'cizât, delâil ve fezâil konularına yer verildiği tespit edilmiştir. Hz. Peygamber'e özel farz, haram ve mubahlar ile Allah Teâlâ'nın bahsettiği üstünlükleri ele alan hasâis; mu'cizât, delâil ve fezâil ile kesişen konulara sahip

¹⁶⁴ İbn Mülakkın, *Gâyetü's-sûl fî hasâisi'r-Rasûl*, neşredenin girişi s. 7; ayrıca bkz. Erdinç Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, s. 85.

¹⁶⁵ Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Daru Hecer, Cize 1997/1418, VIII, 384.

¹⁶⁶ Ahmet Özel, "Kummi, Muhammed b. Hasan", *DİA*, XXVI, 371.

¹⁶⁷ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzahu'l-Meknûn fi'z-Zeyl alâ Keşfi'z-Zünûn*, (thk. Şerefettin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge), 2. Bs., Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972, I, 430; Erdinç Ahatlı, "Hasâisü'n-nebi", *DİA*, XVI, 279.

¹⁶⁸ Abdülaziz b. Süleyman el-Mukbil, "Tetavvuru ifrâdî'l-hasâisi'n-nebeviyye bi't-tasnîfi fi'l-karneyni's-sedis ve's-sâbi'i'l-hicriyyeyn", *Journal of Arabic and Human Sciences*, Vol. 8, Issue 2, 2015. <http://platform.almanhal.com/Details/Article/59613/13.10.2017>.

¹⁶⁹ Müstakil hasâis eserleri ve muhteva değerlendirmeleri için bk. Oğuzay, *Hasâis ve Hadis Literatüründe Hasâis Rivayetlerinin Muhteva ve Sened Yönünden Değerlendirilmesi*, s. 53-99.

olmakla birlikte özgün bir alandır.

Hasâisin Hz. Peygamber dönemiyle sınırlı olduğu, üzerinde içtihadı gerektiren bir durum olmadığı, hasâisle ilgilenmenin faydasız ve boş işler olduğu gerekçeleriyle kavram ve muhteva olarak ele alınmasına ve tartışılmasına karşı çıkanlar olmuştu. Ancak cumhur ulemanın da ifade ettiği gibi hasâis ile iştilal etmek sünnetin ve dinin doğru anlaşılması amacıyla caiz olduğu gibi gereklilik de arz etmektedir. Zira hasâis olmayan bir konunun hasâis olduğunun iddia edilmesi onun ümmet için örnekliliğini ortadan kaldıracaktır. Aksi durumda ise hasâis olan bir konunun bilinmemesi bunun ümmet için uygulanabileceği sonucuna götürecektir. Bu manada hasâis kavramı ve muhtevasının bilinmesi zaruret arz etmektedir. Zira hasâis, bağlayıcılık ve uygulanabilirlik açısından sünnetin anlaşılmasında son derece önemli bir kavramdır.

Her bir hasâisin ümmet için ifade ettiği bağlayıcılık durumu değişiklik gösterebilir. Örneğin, bir hasâis Hz. Peygamber'e mubah ümmetine yasak; Hz. Peygamber'e farz ümmetine mubah; Hz. Peygamber'e haram ümmetine mubah olabilir. Hasâisin bilinmesi gerekli olduğu gibi her bir hasâisin Müslümanlar için farz, haram ve mubah gibi bağlayıcılık durumunun da bilinmesi gerekir. Bunların tespiti ancak hasâisi ilmi metotlarla ele alarak, Kur'ân ve Sünnet çerçevesinde değerlendirerek mümkündür.

Bu nedenlerle hasâisin kavram ve muhteva olarak Hz. Peygamber döneminden itibaren ele alındığı görülmektedir. Nitekim ilgili âyetlerin tefsirinde müfessirler kaçınılmaz olarak Hz. Peygamber'in hususiyetlerine değinmişlerdir. Ayrıca hasâis literatürünün ortaya çıkmasında bilhassa Şâfiî fukahanın önemli bir etkisi olduğu görülmektedir. Nitekim hasâis kavramını ilk ele alan kimselerin Şâfiî fakihler olduğu iddia edilmektedir. Şâfiî fukaha nikâh bölümünü ele alırken Hz. Peygamber'in nikâhla ilgili hasâisine vurgu yapmışlar, hatta nikâhla ilgili olmayan hasâisi dahi, nikâh bölümünde hasâis başlığı altında toplamışlardır. Nitekim İbn Mülakkın hasâis eserini Şâfiî fakih el-Müzenî'nin fıkıh eserinin nikâh bölümünde ve hasâis başlığı altında oluşturduğu sistematiği esas alarak telif etmiştir. Bütün bunlar

Hasâis, Allah'ın önceki peygamberlerden ve ümmetinden farklı olarak Rasûlü'ne yüklediği bazı hükümler ile tanıdığı birtakım ayrıcalıkları ve üstünlükleri ifade etmektedir. Bu imtiyazlar Hz. Peygamber için bazen kolaylıklar sağladığı gibi bazen de O'na ağır sorumluluklar getirmekteydi. Burada dikkat çekilmesi gereken bir husus da Müslümanlar için aynıyle örnek teşkil etmeyen hasâisin sünnete dâhil olduğudur.

Hasâis asla Hz. Peygamber'i beşer üstü bir konuma çıkarmamaktadır. Kur'ân ve sünnette Hz. Peygamber'in beşer yönüne vurgu yapan birçok delil bulunmaktadır. Ancak Kur'ân'da Hz. Peygamber'in beşerî yönüne dikkat çekilmekle birlikte Hz. Peygamber'e has uygulamalara ve tebliğ ettiği dinin üstün-

lûğüne de vurgu yapılmaktadır. Son olarak ifade etmek gerekir ki hasâisin kavram ve muhteva açısından bilimsel yöntemlerle ele alınması ve sahih hasâisin tespiti, doğru peygamber algısı açısından son derece önemlidir.

“İslâm Literatüründe Hasâis: Mefhûmu ve Muhtevâsı”

Özet: Söz, fiil ve uygulamalarıyla Müslümanlar için en güzel örnek olan Hz. Muhammed'in yalnızca kendine has olan bir takım hükümler, imtiyazlar ve üstünlüklerin mevcudiyeti bilinmektedir. Hasâis olarak adlandırılan bu istisnalar, İslâm dünyasında ilk dönemden itibaren bilinmekteydi. İslâm ilimleri içerisinde mefhum olarak ele alınıp çalışılan bu konu zaman içinde kavramsallaştırılmış ve nihayet bağımsız bir alan olarak teşekkül etmiştir. Sünnete dahil olan hasâisin bilimsel bir şekilde ele alınması, kavram ve muhtevasının sıhhatli bir şekilde belirlenmesi peygamber algısı ve dinin doğru anlaşılması açısından oldukça önemlidir.

Atıf: Rukiye OĞUZAY, “İslâm Literatüründe Hasâis: Mefhûmu ve Muhtevâsı”, *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XVII/2, 2019, ss. 139-165.

Anahtar Kelimeler: İslâm, Hz. Peygamber, Sünnet, Hasâis.